

BAJAI HONPOLGÁR

2007. február

XVIII. évfolyam 2. (196.) szám

Ára: 200 Ft

Jellegzetes bajai farsangi „maszkák” az 1900-as évek elején: didák és medve

„Farsang utója” Baján

A fenti cím alatt ászimolt be Kovács Antal az *Etnographia* című folyóirat 1903. 5. számában a farsang három utolsó napjának egykori bajai szokásairól. Tanulmányából szemelgetünk az alábbiakban, hogy értelmezni lehessen a szintén tőle átvett, itt közölt képeket:

„Vásárnap déltől kezd estig hangos az utca a „maszkjától”. (...) Parasztlegény, leány kölcsonkért ruhában, fokossal, kulacszal, koszorúval díszített gereblyével a csoport elején, néhány gígerlinek, tudósának, papnak öltözött alak, kikhez még egy pár női ruhába bújt férfi szegődik bekomozott arccsal. Ilyen csoport nagyon sok van. (...) Középpontja az utcai meneteknek a száll-

lás- és homokvárosi kóló. E két külvárosi lakói bunyevászok, s kólójuk megtekintésére az egész város megindul. Az utcai ünnepek főalakja azonban az ősi, pogány időkből való *medve* és a *didák*. A sláv nép télkergető ünnepeinek két alakja ez.

A *medve* derekán szj, kolomp s vagy két-három méter hosszúságú lánc van, kezében elhasznált szita vagy rusta. Lánczánál fogva vezeti a tánczoltató legény. Bejárvák az utcázikát s pár krajczárt boldog, boldogtalan nézheti a *medve* tánczát. (...) Táncz közben a *medve* hirtelen hasra fekszik, s egy darabig mozdulatlanul hever, de gazdája nagyot húz rá botjával, mire felugrik s kőrüljár a jól megérdemelt díjért.

A bunyevász *didák*nak hívja az elaggott férfit s a *didák* szó ezzel van összefüggésben. A *didák*... ruhája ócska szőr. Derékban erősen át van kötve, nehogy a hátán elhelyezett szakajtó, mely az ütlegeteket fogja fel, leessen; kezében kötelet vagy ostort tart. Ezek is pénzt kunyorálnak s mikor tréffilát és ostorpatogatásukat megújja a fiatalok, botra kap s kiveri őket az utcából, nagyokat ütve a szakajtóra.”

A régi, bolondos maszkajársáról személyn emléke már csak a legidősebb bajaiaknak van, akik hatvan-hetven évvel ezelőt láttak ilyet, amikor még eleven volt ez a hagyomány.

B. L.

Búcsú a szülőházától

A belgrádi gyors pöföggel indult újára a Keleti Pályaudvarról 1957. január 22-én a szokásos időben, reggel 8 órakor. Nincs ebben semmi különös, hisz ez mindennapi jelenség, számomra mégis más volt ez az indulás. Valamikor de sokszor indultam útnak ezzel a vonattal, környűl szívvel, vídán, mert akkor hazaszemem szüleimhez Bajára. Most nehéz a szívem, hisz tudom, hogy talán utoljára szállok itt vonatra, hogy elinduljak egy ismeretlen jövő felé.

Az ablakból révedezve nézem, ahogy a vonat elcsúszik az ismert épületek előtt, s a várós lassan elmarad mögöttünk. Már csak a gellérhegyi magas, karcaú nőfalak látszik, mintha búcsút intene a távozóknak.

A vonat most már teljes sebességgel rohog dél felé, és Kunszentmiklósig nem áll meg. A nagyvilági tájon keresztül visz az utunk dél felé. A végtelen, hólepte síkságot csak itt-ott szakítja meg egy-egy tanya, vagy út menti kopasz nyírfásor, a táj téli álmaid szelése főbér takarója alatt. Ez a nagyvárosi pusztaság világos a maga fenyegetés nyugalmával. Élőtényi ilyenkor csak ritkán lehet látni, legfeljebb az ósziérték égen kering egy fűzős, éhes varjúcsapat, kár-kár kiáltásuk belebesz a pusztaság mélységes csendjébe, beremem visszahangot keltve, kár-kár, hogy el kell mennem.

Csengőd után már az alföldi szőkös világbán járunk, most megszédített sorakoznak egymás mellett a felkarzózott fües szőlőkövek. Kiskőrösön le szálltam a gyorsvonatról, hogy Kecel felé folytassam utamat. Szerencsémre éppen akkor indult egy busz Baja felé, amellyel hamarosan Kecelen voltam, ahol szüleim laktak abban az időben.

Mikor vértalanul betoppantam kis szobájukba, először csodálkozva néztek rám, de örömeikbe valami rossz sejtés vegyült, mert leolvasták arcomról, hogy nem olyan vidáman érkeztem haza, mint szoktam. Mikor megmondtam utam célját, egy pillanatra még csend lett, a válás fájdalmas érzése töltött el mindannyiunkat. Édesapám szólt meg először: „Sejtettem, fiam” – mondta, majd helyesebb rábólintott. Édesanyám is legyőzte féjaldalmát, hisz tudta, hogy ha maradok, a börtön rítási sokkal jobban elválasztanak minket egymástól, mint a távolság és a vasfüggöny. Édesapámmal meglátogattunk néhány ismerőst, akiknek hozzátartozója már túl volt a határon, hogy érdeklődjünk a lehetőségek iránt. Este vacsorához üve sokáig beszélgettünk, éreztük, hogy utoljára ülünk

együtt a régi ebédlőasztalnál, amely valaha jobb napokat látott. Feltettem a kérdést édesapámról, hogy nem jön-e ő is velem. Hisz ha marad, biztosan visszavizik a börtönbe. Azt válaszolta, hogy édesanyámnál nem jöhet, ő pedig jelenlegi egészségi állapotában ilyen útra képtelen. Egyébként is túl öreg ő már arra, hogy idegenben új életet kezdhesen. Csak a késői órákban térünk nyugovóra, de nem jött álom a szememre. Utolsó éjszákamat töltöttem a szülői házban, s a gondolatok kavargtak a fejemben: milyen kevés is elég lenne a boldogsághoz, egy kis vidéki szoba, ha szegényes is, de szeretettel és békével teltet. Most a sors még ezt is sajátja tőlem, s hazafeln vándorként tászt ki a nagyvilágra. A múlt ezer emléke merült fel bennem, míg végre el tudtam aludni.

Másnap korán keltünk, édesanyám elkészítette a reggelit, én összezsomagoltam kis motyómra, amennyi egy aktatászába befért, egy váltás fehérmennő, túrűköző, borotva, töl, cérna, ami a meneküléthez a legszükségesebb minimum. Elindulhunk a buszmegálló felé. Édesanyám csak a templomig jött velünk, hogy ott imádkozzon utam sikeréért. Utoljára megöleltük, megcsókoltuk egymást, majd édesapámmal folytatott utunkat. Még egyszer visszazentem, és láttam, amint édesanyám törékeny alakja eltűnt a templom bejáratánál. Ez az utolsó kép, amit róla őrzök mind a mai napig.

Megérkezve a megállóhoz, hamarosan láttuk, hogy érkezik a busz. Néhány férfias szóval elbúcsúztunk, megöleltük egymást, majd felszálltam a buszra. Felbergett a motor, és elindultunk Baja felé. Édesapám még sokáig integetett utánam, midig mosolygós arcnál most gondterhes elfoglaltság ilt. Elhagytam szeretett szüleimet, és megindultam következő állomásom felé. Még éreztem a búcsúcsókok keserű ízét, menyivel mások voltak azok, amelyeket ékezősemkor váltottunk. Igaz, minden elválás egy kicsit halál is, mennyivel inkább az egy végleges válás, amikor a viszontlátás reménye nélkül válnak el egymástól.

Szerencsémre megérkeztem Bajára. Bajaszentiván határában a karhatalmisták felszálltak a buszra és mindenkit igazoltattak. Szerencsémre személyazonosság igazolványomban keveli lakosnak voltam feltüntetve, így nem voltam gyanús, mert Kecelről és a többi környező faluból az emberek gyakran jártak vásárolni Bajára.

A mi buszunkról nem is vettek le senkit. A Budapestről jövő busz utasainak nagy részét bevitték a rendőrszolgálat kivizsgálására, hogy mi végett jöttek Bajára. Nagy kő esett le szívemről, hogy idáig baj nélkül eljutottam, most már csak az utolsó lépés volt hátra, eljutni a határig.

Baján régi jó barátainkhoz, dr. Antony Jánoséhoz mentem, akik egyből kitalálták utam célját. Ők már december végi látogatásom alkalmával erre ösztökéltek, de akkor még nem volt szándékomban menekülni. Ica Iréni és János bácsi szívesen fogadtak. „Végre Karcsinak is megjött az esze”, megígérték segítségüket, noha nekik is volt elég gondjuk, mivel dr. Antony János a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke volt Baján, így nem lehetett biztonságban a jövőjét illetőleg. Most sem esalótlan jó barátainkban, mert megtalálták számomra a határa jutás lehetőségét. Egy bitor vasutas, Rigó Ferenc vállalta, hogy eljuttat Hercegszántóig a vonat szolgálati kocsijában, ahova a karhatalmisták nem szoktak bemenni igazoltatni.

Január 26-án délelben még az Antony családral megebeszéltem, majd könnyes szemmel elbúcsúztam jövendőmtől, s megindultam a közvetlen Hoscieslawski Jelica társaságban a vasútiállomásra. A keményre fagyott úton a hó ropogott léptem alatt, amint az egykor oly megszokott útonokon végigmentem, és búcsúztam a környező utcáktól. Az állomás előtt kísérőm előment, és rám mutatva mondott néhány szót Rigó Ferencnek, aztán elment. Odamentem a vasutashoz és bemutatkoztam, ő már tudta, ki vagyok, és kért, hogy várjak néhány percet, aztán beszálltam a szolgálati kocsiba. Indulás előtt a karhatalmisták végigjárták a vonatot, és mindenkit igazoltattak és utazásuk okát vizsgálták. Hozzám szerencsére nem jöttek be. A mozdony hosszán fitytyentem, a forgalmista kezében fellendült az indítóárcsa, és a gőzös dohogva, prúszkölve létozott ki a bajai állomásról.

De sokszor éttem át ilyen indulást, mikor Bajáról visszautaztam Budapestre, de ez most egészen más volt. A város lassanként eltűnt szemem elől. Búcsúztam az ismerettől tájól, ki tudja, viszontlátom-e még szeretett városomat?!

Máriakönyvén még felszálltam néhányra a szolgálati kocsiba, egy sorokszári család két kislányával és a bajai Vári Pista feleségével nyolcbócsapcs kislányával. Ők is Rigó Fe-

renc véencei voltak. Egymás után maradtak el az ismert faluk, Bátmonostor, Nagybarnaska, Dévod, és közeledtünk a herceg-szántói határállomáshoz. A lemenőben lévő Nap még egyszer, utoljára istenhozzádott inett nekünk magyar földön, azután lebuokott a horizont alá. A mozdony hosszú fűtvel jelezte érkezésünket, és a téli alkonyatban kényelmesen behatolt a végállomásra.

A karkathalmisták már várták a vonatot, körülvették, és minden leszállt igazoltattak. Mikor mindenki elment, felmentek a vagonokba, és ellenőrizték, nem búj-e oda valaki. Szívünk a torunkban dobogott, ha ide bejönnek, mindannyian lebuokunk vasutas barátainkkal együtt. Nem jöttek be, hanem címentek. Fejlélegezve sobjátokunk, egy veszély megint túl voltunk. Kicsit lepihene megvártuk, amíg a világ elcsendes-

sedett. Este 8 órakor egy váltóór, Péter jött, hogy kivessen bennünket a faluból. Meghatottan búcsúztunk Rigó Ferencőtől, utóli példamutatón bátor magyar embertől, aki szabadságát kockáztatva, önzetlenül segített bajba jutott honfitársain.

A falu szélén Péter megállt, megmutatta az irány a határ felé, és jó szerencsét kívánt utunkhoz. Megszorítottuk a kezét, megköszöntük szívességét, azután ő visszaindult a faluba, mi pedig heten nekivágtunk a hóborította mezőnek, hogy árkon-bokron át megtegyük az utolsó kilométereket magyar földön. Nem volt könnyű feladat, néha térdig sápptúttunk a hóba, vállainkon a gyerekekkel. Utunkat még az is nehezítette, hogy nemsokára sűrű köd csereszdedt le a tájra, így azután már csak vakítában mentünk a sejtett irányba. Két óra tel-

lett, míg a határhoz értünk, minden zajra figyelve, nehogy egy járdörbe ütközve a cél előtt lebuokjunk. Végre megláttuk a jelzett ciroksvényet, ami a határt jelentette.

Néhány percere megállunk. Még egyszer visszafétem arra a földre, amely születésem, boldog gyermekkorom, első szerelmeim, majd börtönöm színhelye volt, a hazám földjére. Még néhány lépés, és nincs már visszaút. Isten veled, Hazám, te itt maradsz mindazzal, ami számomra kedves volt, én pedig megyek arra, amerre az élet sodor. Talán sohase látlak viszont többé, avagy ki tudja? A jövő el van rejtve szemem elől, s talán jobb is ez így.

A haza és a szabadság közötti nehéz választás után fájó szívvel a szabadságot választottam.

Kosztolányi Károly

Gyémántdiplomások

A Miasszoryunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolánöverek Bajai Tanítóképző Intézetében 1946-ban végzett egykori növendékek az elmúlt évben kapták meg gyémántdiplomájukat. A jeles eseményen személyesen tisztelegtek nekik. Nevükben dr. Kárpáti Imréné emlékeztet együtt töltött diákéveikre. Akkor elkhangzott beszédének később lejegyzett szövege a közleményben jutott el szerkesztőségünkhez. Kérelmét szívesen vállaljuk, mert érzéletes képet fest a zárdaiskola múltjának egy darabjáról, és egyúttal felidéz a kor szellemiségét is.

1946-2006. És közben eltelt hatvan és – az életünk. Ballagási meghívónkra a mottó Sük Sándor Alexiszából választottuk: „Az Isten más-más utat szabott mindenkinek. És kinek-kinek el kell mennie, hogy megtalálja a maga örvényét. Nekem már megmutatta utamat az úr, én másfelé már nem fordulhatok.”

Howg az ösvényre bizton ráleljünk, születésünkor egy Jótíndár három ajándékot tett a bölcsönkbe.

Az első ajándék volt a legnagyobb: szerető, meleg otthon, benne szüleink, testvéreink biztonságot nyújtó ereje, melynek fénye még ma is világítja utunkat. Köszönet érte!

A második ajándék – talán furcsán hangzik – a történelem volt. Gyermekkorunk, diákéveink szoros összefonódott hazánk történelmével. Ránk is igaz a mondas: „Trianon gyermekei” vagyunk, annak minden fájdalmával. Osztálytársainkban Nagy-Magyarország térképe függött, benne feketével megrajzoltva a megsonkított Kis-Magyarország. Nem egyenlőleg, hanem osztlályközösségként éltük át a békekötés igazságtalanágát, s sóvárgó hiányérzetet az elszakított országrészek iránt, miközben együtt mondtuk: „Hízrek egy Istenben. Hízrek egy Hazában... Hízrek Magyarország feltámadásában.”

1946. Tabló helyett csak csoportkép készült a végzősökről

Aztán osztlályközösségként, de már az egyéni boldogság érzetével fogadtuk új-jongva Felvidék, Erdély, Délvidék egy-egy részének visszatérését. Énekeltek lelkesen az Erdélyi indulót, a Székely Himnusz, s diákéletünk nagy élménye volt a bajai, szabadkai, zombori középiskolások dalos ünnepe. Dél előtt a szabadkai Székességházban döbbetenes erővel hangzott fel több száz diák ajkáról Kodály körisműve: Ének Szent István királyról. Szévkéből szakadt a kiáltás: „Hol vagy, István király?” Déluán: a palicsi sportad-

on lelátóján ülve magyar népdalok közös éneklésén át megérettük a közös múlt, a közös kultúra összetartó erejét. Siron túli köszönet érte felejthetetlen énektanárunknak, Bálint Ferencnek, hogy ezt a találkót megszervezte. Míg a langymeleg kora nyári estében a külsőnövnt felé ballagtunk, a ránk tekintő csillagok nyugalma egy percere feledtette az akkor még oly távolinak tűnő háborút.

Apró jelekből vetttük észre közeledtét. Reggelként már le kellett adni a portán egy-egy hasáb fit, hogy az osztlályt fiteni

tudják. Eltűnt a boltokból a kézimunkafőnl, ezért kukoricacsuhából fontunk válltlakát és papucsalpat. Ástunk futóárkot a konyhakertben, végeztünk vöröskeresztes tanfolyamot. Bombardiókör „összeszedtetten” – mert Mercédesz nővér még akkor is árgus szemekkel figyelt – suhantunk le a lépcsőfőn az alsóba, titoktól örömlünkkel, ha a riadó éppen matekórát szakított felébe. Vigan énekeltek az „Erdő, erdő, marosszéki kerek erőt”-t, hogy „*csokorjegyvet adnék annak a madárnak, menjen el a boliba és váltsa ki magának*”, de reggelente, kibámulva a kavargó hóesésbe, elakadt szívvel imádkoztunk az orosz hőmezőkön harcoló honvédekéért.

Az évente eladott misztériumjátékokban első- és másodévesként csak statisztáhsabban Voltunk kispadókát és mulatozó népmes társaság a Margit-legendában, majd hajszámlánktól függően fehér vagy sötét lelkék a *Tíz színek* példabeszédében. Mire fel-sőbb évesként főszerepet játszhatunk volna, már senkinek nem volt kedve játszani.

A front egyre közelebb jött, sürdőltek a légiriadók. 1944. szeptember 17-én és 21-én bombázták a Duna-hídot. A második el is pusztította. Október 8-án, Dénes napon még felköszöntötték osztályfőnökünket, Dyonisiást, és két nap múlva tanítási szün-tel rendeltek el. Szétszételt az osztály. Voltak, akik decemberben folytatták a tanulást, voltak, akik a háború végén, 1945-ben tértek vissza, és voltak, akiket másként nem találkoztunk az életben. Az okos, komoly Kroyer Magdi bombatűlésében fogadta be a föld, az őzkeszemű Stein Ágít áldozati fiúként fogadta be az ég...

A történelem továbbra is társunk maradt. Elértélenedett a pengő, meglődött az infláció. Az utakövön mill-bill-trillmillió papírpénzeket sodort a szél, az élelmiszer lett a valuta. Az oklevélünkön lévő okmányb-lyegért 10 tojást és fél kiló zsírt kellett be-vinnünk, de szeptember végén már „jó fo-rintban” kaptuk az első tanítói fizetést, én egészen pontosan 84 forintot, miát ideigle-nes helyettesítéssel megbízott tanér.

Mi úgy váltunk kamaszból felnőtte, hogy közben átírtuk történelmünk bírdal-mas és bár röpke, de őrtalmi éveit is. „*Ami nem öl meg, az megőríti.*” Nietzsche gondolatait megérve őrtizük a Jótündér második ajándékát, a történelmi éveket.

Harmadik ajándékként tanárainkat kap-tuk. Egy régi magyarórka emlékszem. El-sőbők voltunk, tananyag a XIX. század írói, költői, Ancilla nővér Gyulai Pál mun-kásságát elemezte. Az óra vége felé a költő fiatalon elhunyt feleségéhez, Szendrői Máriához írt versét kezdte mondani: „Sze-

Jobból a második dr. Kárpáti Irméné

retnélek még egyszer látni” – ismétlődtek a szavak a verssorok elején. A nővér ekkor szokatlanul dolgot tett. Az utolsó versszak elmondása közben felemelkedett a szék-ből, lelépett a katedrálról, s az ablakhoz fordulva, nekünk háttal állva mormolta a sorokat:

„*Szeretnélek még egyszer látni.
Meggyőztana egy pillanat.
Mít szenvedtem, feledni tudnám,
S éretted örömet feldobnám
Még egyszer ifjúságomat.*”

Ekkor kicsengettek. Ancilla ránk se néz-ve, a naplót a bőna alá csapva kisetett a to-remből. Én meg – 16 éves kamasz – rohan-tam az ablakhoz, mi történik az utcán, mi-láttható a nővér. Az utca kihalt volt, nép-telen, s én teljes értetlenséggel ültem visz-sza a helyemre. Most, utólag tudnám, mi-lyen emlékeket ébreszthetett a nővérben a vers. Felrelemt előtte talán az ösvény, a megtett út, ami végül a zárda magányába vezetett?

És a többiek? Oszályfőnökünk, a csupa-élet, temperamentum Dyonisiás; a katoná-s szigorú matematikatanár, Mercedes; a törékeny szépségű Alix, aki úgy tanította a földrajzt, hogy bámerre utazva régi is-mérőként tekintettünk minden tájra, ép-letra. A köztünk tyúkanyúként totyogó Fidélisz, örök aggodalmával a fizikai kö-sérletek kimenetele miatt; a szolnizsáció megszállozta, Olga nővér, aki megköve-tezte, hogy visszafelé is szolnizáljunk szó-larunkat; a szélid mosolyú Ifigénia, mi-lyen lágyan peregetek ajkáról a német rem-d-hagyó lgék... Vagy a festőművész Kons-tantina. Nekünk hátat fordítva festette sor-a a haragvó prófétaikat. Néha elgondol-kodtam: ha most lábujjhegyen kimegnék a rajzteremből, vajon észrevenné-e? Vagy Erzsébet nővér, a „negyvenhatogú” mo-solyával, ahogy a közgazdaságtan alapjait

igyekezett megérteni velünk; és hittanta-náraink, a két Mojzesz atya. Péter a logikus magyarázataival és az örökvidém Perenc, akinek végeérhetetlen vasárnapi prédikáci-óit csak Olga nővér kórusból küldött hatá-rozott integétese tudta megakasztani. És Mici néni, civil testnevelőtanárunk, aki kedves és megértő mosolyával figyelte igyekeztünkkel a kötélmászás kitzdelmei-ben vagy a tigrisbukfenc tökéletes végre-hajtásában... Milyen unatka jártak végig, míg mivelünk találkozza életük öt éven át összefonódott a mi életünkkel? A Jótündér harmadik ajándékként tudásukkal, embe-ri tartással, gyermekszerevitéllel segít-ettek bennünk tanítóvá válni.

Már csak a mi emlékeztetünkben élnek. Thornton Wilder Szent Lajos király hídjá című regényében öt ember életét meséli el, akiknek sorsa egy ponton találkozott. A könyv befejező sorait idézem: „*Minket is csak egy kis ideig szerettek meg, aztán el-felejtetek. De a szeretetnek és teljesen ele-gendő.*” ... „*Annak, aki szeret, nincs szűk-sége arra, hogy emlékezzenek rá. Van az eleveneknek országa, meg a holtak orszá-ga, s a híd a szeretet; csak ez marad meg, ez az élet egyetlen értelme.*”

Tekintsünk át a szeretet hídján eltávozott szüleinkre, tanárainkra és társainkra. Bán-hegyi Lia, Pálkoltz Annuska, Szojka Ági, Szörényi Ilka, Ternák Madu – már közöttük vannak, s egy percet hajtunk fejet emlé-kük előtt...

És most – hogyan tovább? A vassdiplo-mág még öt év van hátra. Horatius bölcs monddása legyen az útavalóink:

„*Ne bízard, mit hoz a holnap. Jegyezz ajándékként minden napot, amit a jószere-nence ad nekéd!*”

Hát előre a vassdiplo-máért! Mő szeren-csével és Isten áldásával!

Dr. Kárpáti Irméné Lovas Laura

Fűre lépni szabad!

Jászberényi Matild nemeztájkái

*Ehess, ihass, ölelhess, ahass!
A mindenséggel mérd magad!*

József Attila versének e két sora jut eszembe, valahányszor kortárs művészekkel beszélgetek a világ dolgairól, ömögüréről, munkáiról, művészetéről, játékról. A vers első sora az úgymond „kispolgári” életmódra vonatkozik, a második pedig egy valódi művészi attitűdre. A kétféle életmód természetes szétválasztása ma már csak igen kevesek számára adatik meg. Amit a reneszánsz és barokk művészet megtehetett, a legújabb kor alkotói közül csak kevesen: hogy csak az alkotásnak élnek, csak az alkotásból élnek. Az alkotás-hoz ugyanis időre, békére, csendre és nyugalomra van szükség.

Leonardo és Bernini is csendben alkotott. Akkor nem szólt a telefon, nem szólt a rádió, nem robogtak az ablak alatt a buszok, nem kellett polgári foglalkozású munkahelyükre sietniük. A művészt tehát elmélyülhetett a munkában. Ma a megélhetés kényszere az úr, és kevés az idő az alkotómunkára.

Azért idéztem meg éppen Leonardót, mert a reneszánsz legnagyobb polihisztorja is épp olyan szétszórt(?), sokfelé koncentráció alkotta volt, mint Matild. Mindennel foglalkozott. De a magánmunkáinakból lett polihisztor, Matild sok kortársával egyetemben kényszerűségből is.

Tanul és tanít, iskolát alapít és igazgat, aztán egyszer csak még egyet alapít, gyermeket nevel, és háztartást vezet, három helyen oktat, fest, grafikákat, textilmunkákat készít, nemezel, közben nemzetközi kiállítások, grafikai biennálék, triennálék rendszeres résztvevője. S közben – visszatérve József Attilára – mégsem tud úgy élni, mint egy polgár. Persze egy művész sem élhet úgy. Nem, mert akkor nem történe vele olyan, amiből eszmélete táplálkozik. Akkor nem élhetné át kora ellentmondásait. Akkor nem tudná szabeszmélti csendes, meghitt világát a robusztos, de felülletes élettel.

Mert a valódi alkotómunkának nem lehet paramétere az idő és a sebesség. Mert az igazi művészi munka az, ha az ember a kezébe vesz egy virágot, egy darab világot és az őnafelciten nézheti, és percekön át gyönyörködhet benne – zavartalanul. Szemlélés közben pedig egymás után ke-

lekeznek a gondolatok, majd ezt követi a kép ábrázolása, megkomponálása. Ha pl. az úton sétál közben vagy a kertben munka közben megáll, előbújnak és kavarnak benne a gondolatok. Képzatelemben megjelennek a lovakok, a hercegek és hercegnők, a csizmás kandúrok, az aranyszőrű bérrinykák, a farkasok vagy Jónás és a cethal története. S később ezeket a meséket és történeteket öltözteti be különleges nemezuába. Még nem beszélnek, nem csinálnak semmit, csak vannak. De ha elkészül a játék teste is, ha belebújnak, begombolják, magukra öltik az apró kezek, ha megszólalnak bennük, ha megköntölik őket az apró szájak: színes és érzékletes, tapintható és fellelhető nyelven, egy egészen más világ tárul elénk, mint ami egyébként a hétköznapiokon körülvesz bennünket.

*„Az álmodta a Tisso,
csillagot virágzik,
Napot iszik reggelire,
Hóladat vasoráik.
Reggelre a csillag-álom
széftűt az égen,
és az álom-csillagokból
pitypang nőt a réten.”*

(Szabó Éva 10 éves gyermek verse)

Jászberényi Matild ebben: a szellemi és a művészi világában érzi jól magát. Persze egyfelől mint magánember és a családi életet, alkalmazkodik a technikához, számítógépet kezel, gépkocsit vezet; betartja a szabályokat az utakon, a városokban, az iskolákban. Ilyen az élet, így működik a társadalom. De van egy másik éje is. Ez zart minderre, ami rossz, de nyitott a szép-re, a jóra, az igazi értékre. A teremtő munkára. Sokszor elfárad, mégis jó érzés tölti el. Szabadnak érzi magát: itt nincs rendőr,

nincs igazgató, itt nem zavarják az emberek. Egyedül van. De mégsem egészen egyedül. Hiszen az emberek ömögürével is együtt kell élni. Ez legtöbbször sikerül, olykor viszont nem. De szerencsés esetben az alkotó ember két éje osztározásának eredménye: éppen maga a mű. Van olyan nap, amikor ránéz a munkájára, s valaki megszólal benne: Mit csináltál tegnap? Ez munka? A mindenséggel mérted magud?... Jó, jó, de ő nem csak művész, hanem ember is. Mint mindenki más, tévedhet ő is. Aztán megbékélnek éjei, elfogadja magát olyanak, amilyen ő. És reggel, délután vagy este kezdi újra az egészet.

Jászberényi Matild játékaiból, meséiből egy állandó és erős boldogságigény leselkedik finom, simogató, meleg színeivel. Leselkedik, hogy mikor léphetne már ki a fejlődésben színtelen, sokszor sötét világából, mikor röppenhetne ki fakó, megkopott világból rózsaszín felhőkent. Sokáig nem mert kirepülni – még most is fél egy kicsit. Talán mi nem is sejthjük, milyen nehéz – felszabadulni. Nem mer. Nem vágya, hanem érzékenysége miatt. A vacak játékokhoz szokott felülletes szemlélet sokáig talán meg sem látja a lényegét. Pedig észre kell vennünk a legfontosabbat: az egy olyan mesevilág, ahol nem a játékok ültetik középre, hanem magát a gyermeket.

Már egy egészen rövid együttlét ezekkel a varázslatos textiljátékokkal valószínűvé teszi, hogy embőgött a szerényesség mögött nagy igény szunnyad. Valami igen finom és gyöngédet, de lényegesen valaholnem igen mélyről felszínre hozni, lehetőleg minél halkabban, érzelmi és értelmi tömörségben: nemeztájkáikat-nemeztájkáikat-gyermekjátékokat.

Jászberényi Matild nem szereti a túlbeszélést, a túdekoráltságot. Mint művész arra törekszik, hogy ne olyan különdlegességök irányítsák, mint a dekoratívitás, az ornamentika vagy a mesélő hajlam. Minden tartalmi ráakodás, formanyelvi túltengés: tisztázatlanság. Csak annyit mood el, csak annyival díszít, amennyivel jeleket akar adni. A jelek azonban soha nem takarják el a gyermekjáték valódi lényegét: a gondolat szabadságát.

Jászberényi Matild alkotásainak, nemeztájkáinak valódi lényege a gondolat

szabadságának játéka. A játékok egyetlen lehetősége az életre, ha játszanak velük. Innen nézve talán tekinthetjük ezt a kiállítást most kivételesen játszóternek. Komolyan tessék majd játszani velük! Füre lépni szabad! Nem! Füre lépni muszáj! Ez a tériát most valóban interaktív. Kérünk a balmba belebújni; a sátor falát átvarrni: frús, lányos lapjait, ijedős oldalát kint vagy bent; a szalag-szőnyegzet tetsző szerint csavargatni, forni, mintázni; a palástba bétűjni, a köpönyegből előbujni, az anyaszőnyeghez hozzábujni, a társasjátékokhoz

szabályt találni, a fíre rálépni és a türelemjátékokat megköstölni!

A művész beleygúrta a szívét, a lelkét és gondoltának szabadságát a gyujtászálok közé, hogy azok színeivel, formáival és mesével megmutassa a játékról alkotott képét. Kiemeli, megmutatja, kiállítja azt, ami a gyermekvilág meséiből és játékaiból tetszik neki, és egyszerre azt is megmutatja, hogyan tetszik neki. Nem más ez a kiállítás, mint felszólítás, felajánlás, mint a sziv kiáltása a pusztában, a harmadik évezred játékbölgőjainak pusztaságába. A műanyag vi-

lág csendjébe kiáltó sziv szava. A játszószobába ültetett mezeien lélek és gondolat.

Hosszú vajúdás után, egy erős nő gyöngge keze által tizenegy mesés játék jött a világra.

„A nagy dolgok szinte észrevétlenül születnek, még ha azok tengerek vajúdának, akkor is.” A nők sorsa, hogy szüljenek és táplálják a gyermekeket – ha mással nincs, hát testmeleggel, mesével, játékkal –, a gyermekek megszületnek, hogy tovább mesélhessenek...

Kovács Zita

Luxemburgi Zsigmond, az „alulértékelt király”

II.

A diplomácia nagymestere

A német királyi cím megszerzése után Zsigmond hozzáláthatott a nyugati kereszténység egyik legnagyobb válságának, az ún. nyugati egyházszakadásnak a megoldásához. Másrészt királyi tekintélyét ugyanebben az időben arra akarta felhasználni, hogy közreműködjen a kontinens országai között zajló, mély konfliktusok békés rendezéséhez.

A nyugati keresztény egyház hosszú évtizedek óta komoly válsággal küzdött. A pápák ún. „avignoni fogsága” 1378-ban elvben véget ért ugyan, de ezt követően Rómában és Avignonban is választottak egyházfőt, akiknek hívei – köztük uralkodók – elkeseredett harcot vívtak egymással. Az 1409-es pisai szinten bíborosok egy csoportja mindkét pápát megfosztotta hivatalától, és egy harmadik személyt választott meg. A letett pápák azonban továbbra is magukat tekintették az egyház fejének, így voltaképpen csak annyit változott, hogy a világi uralkodóknak most már három pápa közül kellett volna valakinek engedelmességet fogadni. A helyzet konzerválódása a kereszténység szétszakadásával fenyegetett, de a 15. század elején az is felmerült, hogy a katolikus intézményrendszer is alapos átalakításra szorul. Ilyen mélyreható reform csakis egyetlenes zsinat keretei között volt elképzelhető.

Magá Zsigmond korában a pisai zsinaton megválasztott XXIII. János pápaságot (természetesen nem azonos a 20. században ugyanezen a néven regnáló egyházfővel) támogatta az „avignoni” XIII. Benedekkel és a „római” XII. Gergelyvel szemben, de az egység helyreállítás érdekében kész volt az engedelmre. Már az is óriási teljesítmény volt, hogy a zsinat egyáltalán

A király diplomáciai körútján

összeült: Zsigmondnak el kellett érnie, hogy a nyugati kereszténység valamennyi országa képviseltesse magát, ellenségeket kellett egy asztalhoz ültetni (példán az évtizedek óta hadban álló Angliát és Franciaországot), végül pedig el kellett fogadtatni, hogy a zsinat döntéseit mindenki kötelezően elismerje. A zsinat végül 1414. november 5-én a Bodeni-tó partján fekvő Konstanzban kezdte meg működését. Az összesen három és fél évig ülésező gyűlésen több ezer főpap, fejedelem és lovag, valamint a különböző egyetemek képviselői

vettek részt. Az üléseken „az egyház védelmezőjeként” Zsigmond elnökölt, és igyekezett kézben tartani a tárgyalások menetét, és hogy végül eredményei zírult, az nagyrészt a királyi diplomáciai érzékének és szívósságának volt köszönhető.

Zsigmond már a zsinat előtt és annak ideje alatt hosszú (és igen sok költséges) diplomáciai körútra kezdett, hogy elérje a rivalizáló pápák lemondását. 1415-17 között megfordult az aragóniai, a francia, az angol királyi udvarban, kapcsolatban állt a kasztíliai és a portugál uralkodókkal is.

Tárgyalásain elérte, hogy mindegyik udvar „ejtse” saját pápáját, és fogadjon el a zsinat által megválasztandó új egyházfőt. Sőt, az is kísérletet tett, hogy békét közzelvisen Anglia és Franciaország néhány évtizednyi szünet után kijelölt konfliktusában is (a székesévi háború újabb szakaszában), de ebbéli próbálkozásai – alig néhány hónappal a franciák megalázó szincourt-i veresége után – végül sikertelen maradtak. (Viszont mindkét fél részt vett a zsinat munkájában.) Így katonai szövetséget is kötött V. Henrik angol királlyal – igaz ennek inkább presztízsjelentősége volt, az angol-francia háborúba Zsigmond lényegében nem avatkozott be. A király kísérletében számos magyar udvari nemes fordult meg életében először az eltérő kultúrájú Nyugat-Európában, és az ott látottak hatására új szokásokat tettek magukévá (pl. címerhasználat). Más kérdés, hogy szembeállították kellett saját szegénységüket is. „Sok gyönyörű bolmi kapható ebben a városban, de mivel nincsen pénzem, hát inkább nem is nézem őket” – írta hazra egy magyar elköltő párizsi újáról. Jellemző a helyzetre, hogy a nyugati utazás költségeit maga a király is nagyrészt kölcsönökből fedezte.

A konstanzi zsinat (1414-1418) végül feletlen eredménnyel zárult. A fő kérdést, az egyházszakadást sikerült megszüntetni (causa unionis): mindhárom pápát letették, és 1417. november 11-én a bíborosok egyhangúlag V. Mártont választották meg a katolikus egyház immár általánosan elismert fejévé. Az egyház belső megújulásából viszont szinte semmit sem tudtak megállapítani; sem a tanítások egységességét (causa fidei) sem az egyházszervezet reformját (causa reformationis) nem sikerült szabályozni.

Szomorú epizódja volt a zsinat eseményeinek a cseh reformer teológus, Jan Hus (Husz János) elítélése. A prágai egyetemi tanár Zsigmond hívására annak menleveleivel érkezett a zsinatra, hogy hitvitában győzzék meg ellenfeleit tanáinak helyességéről, amelyek ellen Vencel cseh király és a csehországi egyház is erősen lépett fel. A reformokat általában is elvető zsinat – megerősítve Husz 1411-es pápai kiátkozását – eretneknek bélyegezte Huszt és tanait, és azok visszavonására akarta kényszeríteni. Miután erre nem volt hajlandó, 1415. július 6-án máglyán elégettették. Zsigmond személyesen nem látott ekkora veszélyt a cseh teológusban, csak úgy állt le lehetett tartani, aranybíbor ígérte-hívta híven szabadon bocsátja, a zsinat minden eredmény nélkül felejték. Így jobb belátása ellenére

kénytelen volt alkíri Husz halálát fíletelt. Követőivel, a huszitákkal azután másfél évtizeden át harcolnia kellett a cseh török megszállásdírtásért, felelősségét a csehek segen bocsátották meg neki. „Gennyvedjen el a magyarjaival együtt!” – fogadták a husziták, amikor ottani trónját el akarta foglalni. (Jellemző, hogy a magyarok pár évtizeddel előbb a „cseh disznókat” nevezték, a csehnek pedig a magyarok királyát látták benne.)

Diplomáciai rátermettségét Zsigmond más ügyekben is sikerrel aknáta ki; 1412-ben például arra vállalkozott, hogy közvetítsen Lengyelország és Német Lovagrend újra meg újra kijelölt viszályában. Bár a konfliktus végleges lezárása nem következett be, annyit mindenesetre el tudott érni, hogy a lovagok grúthwaldi veresége (1410) után egy időre fegyvernyugvás következett be, és mérsékelte a lengyel király mértéktelen fizetési követeléseit, amelyek a lovagrend államát anyagilag tönkretették volna. Hasonló kiegyensúlyozottságra volt szükke az a birodalmi béke fenntartásához német területeken is, ahol főképp a városok polgárságára támaszkodhatott. Készült egyébként a birodalom átfogó reformjára is, de ennek megvalósításához nem volt ereje.

A városépitő

Miközben a magyar nemesség meglehetősen eltiltő képet őrzött meg Zsigmondról, a városi polgárság sokkal lehetett volna hálás neki. Európai értelemben vett, fallal körülvett, privilégiumokkal rendelkező szabad városok nagyobb számban csak az ő ideje alatt jöttek létre az országban, bár a magyar városállományt nyugati mértékkel mérve ezután is nagyon ritka, a magyarországi városok lakossága pedig alacsony volt. (A legnagyobbak számú Buda népessége sem haladta meg a 8000 főt.) A legelőkelőbb városoknak az ún. tírműszaki városok (Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Bártfa, Eperjes és Buda) tekinthetők, amelyek fölött saját felelősségi törvényeszek, a tírműszaki híreket. Mindnyájan Buda szokásjogát használták, amely 1405 után a Budai Jogkönyvben foglaltak össze. E városok belső ügyekben önállóan dönthettek, és mint testületek, maguk is több jobbgyáru felett gyakorolták fennhatóságukat. Nem véletlen, hogy a nagyobb városok inkább a határvidékeken jöttek létre: nagy részüket elsősorban a távolgái kereskedelemből élt, a magyar belső piac viszont fejletlen volt. Az erlítették mellett még több kiváltságos helyzetű város létezett (pl. Fehérvár, Esztergom,

Zsigmond magyar aranypénze

Győr), valamint megkülönböztetett helyzetben voltak a bányavárosok és az erdélyi szászok közösségei. A magyarországi városok polgársága döntő részben idegen (főleg német) eredetű volt; a német nyelven írt Budai Jogkönyv még azt is elírta, hogy a városi tanács 12 tagja közé csak 2 magyar lehetett választani, városbíró pedig csak olyan személy lehetett, akinek mind a négy nyelvazonos (i) német volt.

Zsigmond királyi udvarát Budán és (főleg német királyi választása után) Pozsonyban tartotta. Székhelyét igyekezett modern városi formákba, ide azt apja tette Prágával, amelynek történelmi belvárosát a mai napig láthatóan írta IV. Károly városépitő tevékenységének nyomát. Zsigmond is igyekezett székvarósi Európa központjává tenni – sajnos építkezéseiből mára sem Budán, sem Pozsonyban nem látható már szinte semmi. Pedig kortársai szerint a budai Várhegy déli végén épült palotaelegyítésének csodájára jártak. Nyugati útjai során rendszeresen mestereket fogadott fel, és küldött Magyarországra, és az 1420-as évekre rezidenciája mellőnk mutatkozott arra, hogy császárokat és királyokat fogadhasson benne. Rendszeresen jártak is ide német fejedelmek, de megfordult itt VIII. János bizánci társaság, a portugál trónörökös, valamint Dánia, Norvégia és Svédország királyai is. A palotában rendezett számos innepégsorozat közül is kiemelkedett az a hetekig tartó találkozó, amely 1412-ben Zsigmond és Jagelló Ulászló lengyel király kibékülését zárta le. A bárók is a király környezetében dték le életük nagy részét, így Budán is lakhelyet tartottak fenn. (A Garaiki egy háza ma is áll.)

Hogy az épületek milyennek lehettek, arra ma már csak korabeli fejegyzésekből következtethetünk. A palotaelegyítés legszébb víz daraja az L alaprajzú ún. „Friss-palota” lehetett, amelynek egyik homlokzata a város, a másik pedig a Duna felé tekintett. Ennek része volt a Római teremnek nevezett nagy lovagterem, amely a középkori Magyarország legnagyobb méretű belső tere lehetett: hossza mintegy 73 x 18 méter volt, nyolc középpillér tagolta két-héjós csarnokká. Zsigmond udvari törté-

netrója, a német Eberhard Windecke az írja, hogy e belső tér annyira csodás, hogy „ennél szebbet emberfia még nem pipált”. A palota legbelső, trapéz alakú árkádos oldalán díszkő állt. A Friss-palota 1424-re már készen állt, Zsigmond ekkor itt állította ki a Magyarországra hozott császári koronázászekereket. Szintén Zsigmond alatt kezdtek meg az ún. Csokonatorony építését, amelyet teljesen soha nem fejeztek be. (Utóbb főleg börtönként használták.) A mai Szent György téren pedig templomot emeltetett az általa alapított Szent Zsigmond társasközség számára.

Ezen túl Zsigmond alatt megerősítették a palota várfalát és bástyáit is. A falak koronáin végig fedett fatyolások (ún. gyölközárók) épültek. A palota épületei egyébként két- illetve háromemeletesek voltak. Az épület tornyait mindenhol aranyozott gömbök díszítették. (Egyes vélemények szerint emiatt nevezték a türkök később Kizil Elmának, azaz Aranyalmának a budai palotát.) Források arról is szólnak, hogy Zsigmond Budán a hegyre felvezette a vizet. Különböző szerződések azt is igazolják, hogy a király nemcsak az épületekre, hanem azok belső díszítésére is nagy hangúlyt fektetett. Itáliai, német, franciák és magyar kőfaragók, ácsmesterek, műasztalosok hosszú éveken át dolgoztak azon, hogy Buda a Zsigmond által mintának tekintett városok nyomába lépessen. Munkásságuk egy része maradt ránk az 1974-ben feltárt budai gótikus szoborleletek formájában, amelyek ma a Budapesti Történeti Múzeumban láthatók. A sors furcsasága folytán valószínűleg az mentette meg őket az utókornak, hogy – kidobták őket. A Zsigmond által építtetett palota-épületek szinte egyetlen egyig áldoztatul estek a történelem viharainak és Buda többszöri ostromának.

Emberfej

a budavári gótikus szoborleletek közül

A művelődést nagyra becsülő király székvárosának jelentőségét egyetemen alapításával is emelni akarta. Első kísérlete 1395-ben volt, de miután az egyetemen kancellárja, Órévi Lukács váradi püspök részese volt a 1403-as bárói felkelésnek, a kísérlet meghiúsult. Másodszor 1410-ben kapott engedélyt a pápától egyetemen felállítására, ahová külföldi tudósokat hívtak meg, akik aztán az egyetemen küldötteknek a konstanzai szinten is résztvettek. Más kérdés, hogy 1419 körül ez az alapítás is elenyészett. A tanulni vágyó (és kelően jómódú) magyar ifjak többnyire Bécsben vagy Krakóban művelődhettek, Itáliába már csak a leggazdagabbak juthattak el.

Feljedelmi bűcsi

A nagyformátumú uralkodó az életfélre való bűstája is méltó volt egész életéhez és személyiségéhez. Zsigmondnak nem született fiúgyermekke, de végül el tudta érni, hogy utója mind a magyar trónon, mind pedig cseh és német királyságában egyetlen leányának férje, Habsburg Albert legyen. Ez egyik esetben sem volt magától értődő dolog: a magyar előkelők általában visolyogtak az „idegen” királyoktól (ráadásul állítólag Borbála királyné sem támogatta veje trónigényét), míg a német választók bizalmát szabályosan meg kellett vásárolnia.

A császár utóijára 1436 tavaszán tartózkodott Magyarországon, majd Csehországra távozott új királysága átvételére. Magyarországra többé már nem tért vissza. Utolsó hónapjaiban az ottani bécs rend és a katolikus vallás megerősítésén fáradozott. Ernek során viszont annyira megromlott a viszonya a cseh rendekkel, hogy jobbnak látta Morvaországba távozni. A Thuróczy-kronika – a valóságot alighanem némileg kiszéleszve – így beszéli el Zsigmond életének utolsó napjait: „...Mivel az öreg fejedelmet magas kora, a sok gond meg bánásig gyötörte, erőt vett rajta a súlyos betegség, és amikor felismerte (...), hogy az élet végső határához közeledik, titkon magához hívatta a magyar főembereket, akik elkísérték, és így szólt hozzájuk: «Kedves fiaim! Úgy gondolom, hogy a világ legfőbb alkotója megelégedt már az én életem napjait, legalábbis ezt érzem tennem elgyöngyüléséből. Atól tartok, ha engem itt ér a halál, ritok rohannak majd a csehek, akik engem és titeket mindig gyölköztek. (...) Meg is találtam a ti megmeneküléseket bizonyos újtát, s ezen az úton, azt hiszem, visszahatalk titeket otthonaitoknak. Holnap szakállamat és hajamat rendbe hozva, ész fejemet koszorúval díszítve be-

lyeztetek el egy gyaloghímbóba, császári trónusonon ülve velem együtt vonuljatok végig a város közepén, és vigyetek ki magatokkal együtt azok közül, akik véreitekre számjáhoznaok. Ezek után a császár szeméből előtörték a könnyek, és végigfolytak az arcán.” (Horváth János fordítása). A császárt végül úban hazafelé a morvaországi Znain (Znojmo) városában érte a halál, 1437. december 9-én. Végakaratainak megfelelően első felesége mellé temették a váradi székesegyházban.

A várak és a valóság

Zsigmondról már a kortárs történetírók is meglehetősen negatív képet állítottak ki, és a 19-20. század folyamán kialakuló nemzeti történetírás sem árezte őt igazán magának. A középkori krónikások főképp azért kárhözótták, mert sikertelen hadvezérek volt, aki a türköktől kétszer is súlyos vereséget szenvedett, és uralkodása alatt az ország jelentős területeket veszített: Velence elhódította tőle Dalmáciát, 16 sorsosági várost pedig maga a „határtalanul könnyelmű” király zálogosított el. Felrótták neki kiemelkedésének az ellene liázódó magyar főurak kivégzések (1388), de ugyanakkor szemére vetették, hogy gyengekezű és gyáva uralkodó volt, akik aztán a fejére nővő urak fogságba vetettek, amelyből csak a Garaiki uralmától szabadult meg. Persze ehhez az értékeléshez nem árt tudni, hogy a középkori krónikások főképp a nagy hőditőket és az egyház számára bőkezű adományokat nyújtó királyokat tekintették nagy uralkodónak (hiszen a krónikárok egytől egyig egyházi személyek voltak), míg a diplomáciaan jártas, művelt reformereket nem becsülték sokra. Rádásáral Zsigmond magánéletét is erkölcstelennek tartották: a bővérű, a női nemű, szerelmi kalandokat még idősebb korában sem megvető uralkodó szerintük „bujasságra hajló” alak volt, akinek „semmi sem kedvesebb, mint előkelő nők látása”. Ezen túl az is mindig felrótták neki, hogy rendszeresen többet költött, mint amennyi a jövedelme volt. A többnyire frásndatlan, idegenyűrésű magyar nemesség látókörén kívül estek azok a problémák, amelyek Zsigmondot foglalkoztatták: számukra úgy tűnhetett, hogy az uralkodó az ország erejét idegen célokra feccséri el, ráadásul töltik is többet áldozatot vár el, mint elődei. A kortársak ellenszenvének fő oka minden bizonnyal Zsigmond kormányzati stílusa lehetett. Döntéseibe valóban nem tilt beelőzést, a rendeket nem hallgatta meg, és – szerintük – gyakran csorbította az ősi nemesi szabadságo-

gokat, és még „jöttmentekkel” is vette körül magát. Így nem lehetett a magyar nemesség eszményképe, s a magyar krónikák többnyire ennek szemléletét tükrözik.

Az újabb magyar történetírás ezenfelül pedig azt állította róla, hogy személyes, dinasztikus céljai miatt elhanyagolta Magyarországot, amelybe évegek a lábát sem tette be, s így fordulhatott elő, hogy az ország a főúri ligák versengésébe csaknem beleerokkolt, a királyi hatalom tekintélye és anyagi ereje pedig nagyban lehamyolott. Azt sem felelték el neki, hogy az általa összehívott konstanzi zsinaton részese lett Husz János máglyahalálának. Ez negatív kép urálja a két háború közötti korszak legnagyobb magyar történelmi összefoglalásának, a Hóman Bálint és Szekfi Gyula által írt Magyar történelenek a Zsigmond-képlet, és tankönyveinkben is sokáig ez hagyományozódott tovább. Bár kiváló történészek (főleg Mályusz Elemér és Engel Pál) dolgoztak Zsigmond „rehabilitációján”, a közudvatban még mindig az „idegen” király alakja közismert.

Az ímént felsorolt vádakkban természetesen sok igazság van, de az állítások meglehetősen egyoldalúak. Míg bár Zsigmond valóban nem volt kiváló hadvezér, de olyan uralkodó mindenképp, akinek tevékenysége az egész kontinensre rányomta a bélyegét, s az egyik utolsó olyan császár volt, aki tekintélyt tudott adni ennek a címnek. Korának legkiválóbb diplomatikájának képes volt megoldani saját idejének egyik legsúlyosabb európai válságát, a nyugati egyházszakadást, a fél Európát bejár-

va sikeresen közvetített nagy európai konfliktusokban, végül kiegyezett még a cseh husziták egy részével is, és királyként vonulhatott be abba a Prágába, ahol 20 évvel korábban a nevét is elátkozták. Tekintélye (és vitakészsége) akkora volt, hogy gyakran idegen hatalmak kérték fel közvetítőnek vagy döntőbíróknak egymás közötti konfliktusaik békés rendezésére. Nyugodtan kimondható tehát, hogy az európai történelem kimagasló egyéniségét tisztelhetjük benne – nyugati kortársai így is értékelték. Igaz, politikáját nem sajátosan magyar, hanem személyes és dinasztikus célok vezérelték elsősorban.

Magyarországi politikájának megítélése is sokkal árnyaltabb, mint az eddigiek alapján sejtethetünk. Zsigmond az országot valójában hosszú távúlaté alatt sem hanyagolta el: mindvégig hatalma legbiztosabb támaszának és uralkodói központjának tekintette. (Jellemző erre, hogy Pozsonyba is hívott össze német birodalmi gyűlést!) Dinasztikus céljaihoz Magyarország adta a háttérzást, a pénzt és a hadierőt. Budát modern európai fővárossá tette, ahol uralkodása alatt számos kortárs uralkodó és trónörökös fordult meg személyesen, és nyilatkozott róla a legnagyobb elismeréssel. Igaz ugyan, hogy uralma első két évtizedében a sokat küzdött a „királycsináló bárókkal”, ám 1408 után erős kézzel maga alá gyűrte őket, és egy hozzá közel álló emberekből álló új hatalmi elitet tudott kialakítani, amely a király gyakori távollétei alatt is biztosította szilárd hatalmát. Török politikáját sem csak a

ludarok jellemzik; az oszmánokat valóban nem tudta kiférni Európából, viszont épp az ő katonai reformjai vetették meg annak a védelmi rendszernek az alapjait, amely még hosszabb időre gátat vetett az oszmánok további terjeszkedésének.

Uralkodóként – sok középkori kollégájától eltérően – soha nem riadt vissza a változásoktól, reformoktól, holott ezek gyakran komoly ellenállást váltottak ki az uralkodó elit körében. Zsigmond szeretett uralkodni, és meg akarta adni az uralkodás fényét: fényfűző lakomákat tartott, Európa legkiválóbb mestereivel építette székvérostaik épületeit. Ugyanakkor maga is rendkívül művelt ember volt, aki hét nyelvet tanult meg, latinal kiváon térságot, és közvetlen szodorát is sokan dicserék. Különbösen sokra becsülte a tudományok művelőit, akikkel könnyen megtalálta a hangot. „Lovagga egy nap alatt ezret is titbelek, de doktorrá ezer nap alatt egyet sem”- mondta állítólag egyszer. Éles elméje mellett előnyös külsejével is megáldotta a sors; még idős korában is nagy gondot fordított külső megjelenésére, és szívesen ábrázoltatta is magát. Ezekről az ábrázolásokról többnyire egy egészseges, életörömöt és fejedelmi tekintélyt sugárzó személyiség tekint le ránk. Állítólag szakállviselése a magyar előkelők iránti tiszteletét tükrözte. Ugy tűnik tehát, Luxemburgi Zsigmond valójában kivételes képességű, nagy formátumú uralkodó volt; s uralmára így nem szegyenkezzve, hanem inkább elismerően kellene visszatekinteni.

Dr. Mayer János

120 éve kezdődött Baján a gázszolgáltatás

Most karácsonykor ünnepeltük a budapesti – pontosabban csak a pesti – gázszolgáltatás 150. évfordulóját, és tavaly márciusban volt a pozsonyi gázvilágítás is másfél száz éves. Ezekről ugyan a bajai évforduló 30 évvel elmarad, ám a város Bács-Bodrog vármegyének gázal elsőként világitott városa volt, sőt a mai Bács-Kiskun megyének Bajja volt az egyetlen település, ahol létezett ilyen szolgáltatás, és a délialföldi régióban Szeged után a második város volt. Így értékelhetjük igazán, hogy milyen nagy jelentőségű volt Bajja város közgyűlésének 1886. március 11-i döntése, hogy szerződést kötnek Riedinger L. A. augsburgi gyárossal, akinek részvénységi részén ekkor már Európa egyik legnagyobb gázszolgáltatással és a szolgáltatáshoz szükséges eszközök gyártásával fog-

lakozó cége volt. Bajorországban és Németországban kívül Svájcban, Olaszországban, Ausztriában és Magyarországon is voltak gázgyárak, illetve olyan gyárak, amelyet 6 – vagy az édesapja, aki ugyan-ézt a nevet viselte – építtetett. Az, hogy a város ilyen nemzetközi tekintéllyel rendelkező céggel lépett kapcsolatba, azért volt fontos, mert az egy évtizeddel korábbi próbálkozás éppen azért failed kudarcba, mert a vállalkozó nem volt eléggé tőkeerős, és az 1873-as gazdasági válság tönkretette.

Baja eredetileg 1884-ben szeretett volna szerződést kötni, ezért 1884 márciusában 1885. január elsején teljesítési határidővel hirdették meg a Vállalkozók Lapjában (és a Pester Lloydban, a Pesti Naplóban, a Bécsben című újságban, a Bajai Közvilágításban és

egy német szaklapban is) Baja „légszolgáltatási” pályázatát: „ az ajánlatához 2000 forint készpénz vagy ezen erejéig óvadék-képes papír csatolandó. Tájékoztatóul megemlítem, hogy a város közönsége 200 láng igénybe vételére mekkor kötelezi, míg az egyes fogyasztók által valószínűleg 350-500 láng fog igénybe vételű.” A teljesítési határidőt végül a városi mérnök javaslatára egy évvel meghosszabbították. 1884-ben F. Pippig berlini vállalkozóval kötött szerződést a város. A gázvilágítás iránti érdeklődést mutatja, hogy 603 lángot igényeltek. (1872 körül, amikor szintén a gázvilágítás bevezetése miatt mérték fel a lakossági igényeket, a lángok száma csak 396 volt – 128 igénylőtől, bár nem mindenki írta oda, hogy mennyi lángot szeretne.) 1883-ban – a pályázat kírása előtt – a villanygyök iránti

igényt mérték fel városunkban, kilencvenhatan 450 „lámpát” igényeltek. Ez utóbbi adattal összehasonlítva világos, hogy nemcsak a technikai megfontolásokat vették figyelembe a város vezetői, amikor a 19. század végének nagy kérdésében: a „gáz- vagy villanyvilágítás”, az előbbi mellett döntöttek. Ez a döntés az akkori körülményeknek megfelelt, hiszen a bizonytalan, ismeretlen helyett egy már kipróbált, megbízható technikát választottak.

F. Pippig kiválasztása nem bizonyult megfelelőnek, hiszen hiába kérték fel a szerződés aláírására, a bánatpénz letételére, egyik megkeresésnek sem tett eleget, ezért vele a tárgyalásokat megszakította a város. 1886-ban a tíz évvel korábban már ajánlatot tevő Riedinger L. A. (Vereinigte Gaswerke in Augsburg / Egyesült Augsburgi Légszuszgyárak) mellett döntöttek. Sajnos, a két ajánlat közötti különbség már nem összehasonlítható, mivel az 1876-os ajánlat nincs meg, ahogy az 1886. évi közgyűlési jegyzőkönyv is hiányzik Baja város levéltárából. A város szerencséjére a minisztériumi jóváhagyásra már nem kellett sokat várni, május 21-én megkapták. Az elkezdődött építkezést Schneider Pál (a gyár későbbi műszaki ellenőre) vezette, aki a cég egyik magyarországi megbízottja is lehetett, hiszen például Szabadka városa is vele tárgyalt a légszuszgyártás bevezetéséről. 1886 őszén hozzákezdtek a csőhálózat fektetéséhez, ezért október elején a „légszusz gyártási bizottság” (1883 óta a közgyűlés által választott tagjai: Scheibner Gyula főkapitány, Dr. Ivancsics Pál, Paukovic Erőd, Latinovic János, Kigel János, Pollermann Bertalan, és Heller János; előbbi Drescher Ede, polgármester, hivatalból tagja: Schleicher Antal, a város főmérnöke) kijelölte a közvilágítási lámpák helyét, miután a gázgyárral is egyeztetett Baja. „Egy nap megjelentek emberek, akik a házak falára rápingáltak egy nagy L. betűt. Ez annál jelentette, hogy ide egy uccai légszuszlámpa kerül.” (Rapcsányi, 209. o.) A házfalak megjelölésére azért volt szükség, mert a szerződés szerint a felállítandó lámpák többsége falikar volt, melyeket a házfalakra kellett felszerelni. A csőhálózat fektetési munkálatok vezetője Hubert Albert volt, aki munkáját olyan jól végezte, hogy munkái két hét alatt 2500 méter csövet úgy leraktak, hogy „az e célból felszántott közveten, mindenütt ismét beépítve és helyreállítva; dacára annak, hogy az egyszerre beköszönött zordabb idő a munkálatokat jelentékenyen hátráltatja.” (Bajai Híradó, 1886. 6. sz.)

Novemberben „már mintegy 5-6000 m

A gázgyár az 1920-as évek elején

csőhálózat le is van fektetve, a burkolatok ismét helyre állítva, s minthogy új évre a gázvilágítás ugy a nyilvánossággnak valamint több magánosnak is át lesz adható.” (Közvélemény, 1886. 13. sz.)

A befejezés mégsem sikerült ebben az évben, mivel a gáztartó megpedezett. Ez azért is hátráltatta a megnyitást, mivel a gyár egyetlen 800 köbméteres gáztartóval épült. Úgy tartották, hogy ez akkora gázmenyiség, „mely a legerősebb világítási éjjelen sem fogyasztható el.” A gáztartó valószínűleg félig a földbe volt süllyesztve és a vároستól távolabbi részén volt a gyárnak, a gyárról készült korai fényképeken ezért nem vagy csak alig látszik. Csak leírásokból tudjuk, hogy a gáztartály (Gasmeter) a főépület és a szénraktár között volt. A 35 méter hosszú főépületben a gőrbemű (a retorták helye) és készülékében lévő a gázemeteri látkis (a városhoz közelében részben) is helyett kapott. A főépületben, ami a Szentgyörgyi (ma Bajcsy-Zsilinszky) útra nézett, folyt a gázgyártás három gőzkemencében (retortában), melyből kettő kettős és egy 800 „gőrbemű” volt, amelyek 24 óránként akár 200 m³ légszusz előállításra is képesek voltak. A Bajai Híradó szerint: „az összes épületek egyeztlen, teljesen, lehetőleg gazdaságosan, a legelőszérubb beosztással építve.”

A gyár felépülte után az üzem első igazgatója Drescher Gyula (az akkori polgármester Drescher Ede testvére) vas- és fűszerkereskedő volt. Néhány hónap múlva azonban lemondott, és ajánlása alapján Dely Géza fakereskedő került a helyébe, aki a gázgyár város általi megvételéig volt igazgató. A gázmester, aki a gyár műszaki

vezetője volt, miután a külföldiek nem vették be, Gurics Gasztáv bajai bádógasmester lett. A gázgyár nemcsak légszusz-, azaz világítógáz-termeléssel foglalkozott, hanem 1897-ig gázemérő (légszuszemérő) készíttéssel is. A gázgyártás folyamata során keletkezett melléktermékeket: kokszot és kátrányt eladták. Hogy ez más gázgyárakban is szokásban volt, annak idején éppen a koksz miatt is támogatta a városi főmérnök, hogy gázgyár épüljön, hiszen itt a fibam szegény Alföldön szükség volt egy másfajta tüzelőanyagra is. Baján – ahogy az ország más városában is – viszonylag későn kezdték a légszusz – városi gázt – fűtésre, illetve főzésre használni. Erre vonatkozóan csak az 1920-as években már a város tulajdonában lévő územ fejtett ki propagandát és rendezett például „próba-fűzéseket”. Arra vonatkozóan még nem találtam adatot, hogy a palackos gáz mikor jelent meg Baján – pedig a századfordulón már ez is létezett.

A légszusz vagy világítógáz gyártása „kezdetben a gázszén levegőtől elzáró helyzetben volt, aminek következtében a szén illó alkotórészeiből világítógáz keletkezett. A gázgyártásra eleinte fűzőlő kerámia anyagból épített vízszintes retortákat használtak, amelyekbe aránylag kevés szén fért és a kigázolási idő is rövid volt. A szén beállítás és a koksz kiállításé kézi erővel történt.” (A gázszuszgyártás fejlődése Magyarországon, szerk: Kertész Gábor, Budapest, 1972, 8. o.) A gázgyár fontos alkalmazottai voltak a közvilágítási lámpák kezelői, a lámpagyújtók. Killyey Lea „...langye írt bűvészt a kert...” című könyvében a következőképpen emlékezett meg róluk: „Söté-

tedéskor – holdtöltekor csak felhős idő esetén, mert a város haladó szellemű volt, ám takarékos – jött a puttyos bácsi. [...] Amikor ugyanis a puttyos bácsi a villán hordott hosszú bot végét a gázégőhöz érte, az úgy csinált, hogy putty, és lett világság az álcák alatt.”

A világságot kezdetben pillangós gázégők szolgáltatták, melyek nevüket pillangó alakjához hasonló lángjukról kapták, de ezt a típust nevezték halfark alakúnak (fishtail) is. A Riedingerrel kötött szerződés szerint az utcai lámpák negyede volt oszlopos (candelaber), a többi a házfalakon vaskarokon (console) volt elhelyezve. A többiől csupán két lámpaoszlop tért el, ezeken nem egy, hanem négy lámpa volt. Az egyik a régi képestapok, fényképek tanúsága szerint a belvárosi templom előtti téren állt. Ma Szabadkán – ahol szintén ugyancsak a vállalat épített gázgyárat – tekinthető meg két ilyen díszes oszlop a Vá-

rosháza előtti tér bejáratánál villanyvilágításra átalakítva.

A közvilágítást az első években 82 db egészéjjel és 120 db féléjjel lámpa látta el a köföjlámpák mellett, amelyek a külvárosban továbbra is üzemben maradtak. A gázvilágítás bevezetésére az első évben csupán kilenvenheten íródtak a Províliá utcai ideiglenes iródnak. Különösen sajnálta a Bajai Híradó, hogy az új vasútállomás és a Bányai vendéglő sem kapott gázvilágítást. Mégis az első gázfogyasztók száma megfelel az előzetes várakozásoknak, főként ha figyelembe vesszük, hogy a csőhálózatot szinte kizárólagosan a belváros területén fektették le: a mai Kölcsey, Czifrusz Ferenc, Szarvas Gábor és Atilla utca által határolt, nagyjából téglalap alakú területen.

A gázlámpák fényével először 1887 februárjának első hetében találkozhattak a bajaiak a próbavilágítás alkalmával. 1887.

február 7-én indult meg a gázszolgáltatás a magánfogyasztók részére. Két nappal később február 9-én gyújtották fel először az utcai gázlámpákat. A Bajai Híradó így közölte ezt: „Valóban egész héten valószínűs ünnepet tartott a közönség a gázvilágítás miatt. Hétfőn-kedden este egy néhány üzleti helyiség igen szépen lévővilágításos káprázatai serege tödult az utcátekhez, és szerdán, midőn a lámpagyújtók először futottak egyik saroktól a másikig, kezükben a pózásra tűzött kanóccokkal, a gyerekek csoportosan éktelen rivalgással szaladtak versenyt egyik lámpától a másikig. – Mi őszinte és benső örömmel üdvözöljük városunk derék, türelmő hatóságát haladásának ezen új, megkapó bizonyítékát, és büszkéik vagyunk rá, hogy mint sok másban, úgy ebben is megelőzünk nálunk sokkal gazdagabb és magukat fejlettebbnek tartó városokat.”

Fábián Borháza

Megszűnt ipari létesítmények

Nemcsak manapság, a tivolabbi múltban is különböző ismert és ismeretlen okok miatt abbahagyta működését több ipari termelési foglalkozó objektum Baján, és új nem jött létre helyükre. Lassan feledésbe mennek ezek, ezért az emlékezés ösvényén visszatérve röviden felidézzük némelyek történetét.

A mai kor embere talán el sem tudja képzelni, hogy például a Czifrusz Ferenc utca 53. számú jelölt szép polgári házban (a régi számozás szerint a 42-44. szám alatt) volt Schmidt Márton és Fiai Gazdasági Gépgyára és Vasöntője. Az 1862-ben alapított gyárépület utcai frontján laktak tulajdonosai. Egy 1879-ben megjelenő kiadvány városunk kereskedelméről és iparáról szól szerint ezt írta: „Van még a városban gazdasági gépgyár”. Baja város 1914-ben kinyomtatott lakásjegyzéke felsorolta a lakosokat lakcím és foglalkozás szerint is, gépgyáruként egyedül a Schmidt Márton Fiai céget jelölték meg. Ez a gyár elsősorban a mezőgazdaság számára termelt gépeket, különböző tartályalkatrészeket, golyócsapágyakat stb. Az 1900. évi júniusban megrendezett nagyszabású bajai iparkilátást is bemutatták különböző termékeiket, vetőgépeket. A gyáralapító egyik fia, az 1874-ben Baján született Schmidt Gyula helyi tanulmányainak befejezése után Budapesten, a felső iparkolbában tanult, majd külföldi gyárakban és ipartelepeken szerzett további mű-

szaki ismereteket. Önkéntes katonai szolgálatának letöltése után műszaki vezetőként dolgozott apja gyárában, majd 1910-ben Ferenc bátyjával átvették az ipari üzem vezetését; termelését sokoldalúbbá tették, a kor igényeinek megfelelően minden szükséges eszközzel ellátták és vasöntővel bővítették. Annak idején ez volt Bácska legnagyobb gépipari vállalata. Amikor megszűnt, Pollák József bajai börtorvóráos bátorok raktározására bérlete az épület Kácsavölgy városrészt felé húzó nagy udvarán lévő egykori üzemsamokok, majd az épületkomplexum teljes egészében lakóházzá vált.

Ugyancsak a Czifrusz Ferenc utóban (a régi számozás szerint a 12/d. számú házban) lakott Ackermann János műszövő, aki – nem tudni melyik évben – megalapította az Ackermann Műszövő Részvénytársaságot. A megfelelő alapítókéval rendelkező Rt. a Kossuth Lajos utca nyugati oldalán – a Tóth Kálmán utca sarkától az Arany János utca sarkáig húzódo lakóházororon – az akkori 2. szám alatt felépítette („véletlenül” szintén a Czifrusz utóban lakó dédapámmal, Isztkáitz András (1854-1934) építőmesterral) egyemeletes fundés szövőipari termelőüzemet, melyet kézi szövőgépeken kívül villanyan működőtetőtt mangóroló és orsózó gépekkel is felszerelték. Az üzem a lenből, pamutból, esetleg selyemből mintásan szőtt termékeiről, elsősorban damasztáruiról volt híres

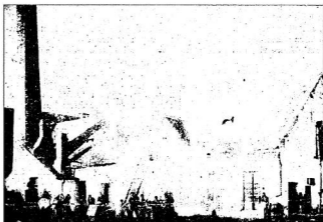
nemcsak a városban, a megyében, hanem az egész országban. Kerestet áruikkal közé tartoztak a fehérneműkből, ágyneműkből stb. álló mennyasszonyi kelengyék. A létesítmény alkalmazottjai részben az üzemben, részben badolgozóként otthonaikban dolgoztak, a létszám a 70 főt is elérte. Amikor az ipari létesítmény megszűnt, élelmiszerek tárolására használták, majd lebontották. Helyén a ma is látható üzletoror épült.

Baja legrégebbi üzemét, a Spitzer-féle Gyufagyárat Spitzer Albert alapította 1859-ben az Erzsébet királyné utca 53. szám alatt, a mai Szabadság út 53/a és a Hunyadi János utca 1/a számú házak által határolt területen, az utcák sarkán. Nagy valószínűséggel ez volt az első hazai gyufagyár. Mintegy 45-100 munkással – egyelesen nőikkel és férfiakkal – dolgozott az ipari létesítmény. A Hirschmann Tivadar által szerkesztett lapvállalat kiadvány *Magyarország és a Nagyvildg* című sajtóterméke *Baja város* címmel 1879-ben megjelent cikkében írta a gyufagyárról: „A bajai gyufagyárnak Spitzer Károly és térsé a tulajdonosa. A hatalmas, minden tekintetben modernül és a legnagyobb tűzbiztonsággal felépült gyár – melyet képekben is bemutatunk – gyártmányai elsőrangú minőségűek, melyek gyakran kiállják a versenyt a legjobb svéd gyártmányokkal szemben is.” A már említett 1900. évi bajai ipari kiállításon a gyufa-

gyáriak is közszemlére tették a gyártáshoz szükséges nyersanyagokat és szerszámokat. Sajnos, később a külföldről beérkező olcsóbb gyufákkal a bajai gyár nem tudott lépést tartani, így súlyos értékesítési és gyártási gondok miatt a Spitzer testvérek – József és Ármin – kénytelenek voltak az elismert gyárat megszüntetni. Nem működött tovább 1925-től városunk első gyártelepe. A gyufagyárosok az egykori Erzsébet királyné utca 53. szám alatti házukban laktak, ott, ahol üzemük volt. A hetvenedik évében elhunyt utolsó bajai gyufagyáros, Spitzer Ármin 1933-ban innen kísérelte Péner Miklós főrabbi és Billitzer Ernő főkantor utolsó útjára, a temetőbe. A gyár egy ideig elhagyottan állt, ma helyén lakóházak állnak.

Végül egy olyan gyárat is megemlítünk, mely a gáz előállítására és forgalmazására szakosodott, de a termelés elhagyása ellenére fennmaradt, teljesen megújulva ma is létezik.

A várossal kötött koncessziós szerződés értelmében egy augsburgi német cég elvágta a gázipar (légszuszogó) építését és 1887 februárjában – éppen 120 évvel ezelőtt – megkezdődött Baján a városi gáztermelés és -fogyasztás. A német tulajdonú gyár 1923. december 1-jén 30 000 aranykorona vételárárt Baja tulajdonába került

Spitzerek gáziparja 1879-ben

és közüzemként – üzemeltetését folyamatosan tökéletesítve – működtették. 1950-től megyei vállalat lett, majd áttértek a távvezetéken ideérkező földgáz-átviteli tevékenységre. Ezzel 1980-ban a városi gázgyártás leállt, egyrészt szűkös teljesítőképessége, a gáz előállításához szükséges jobb minőségű külföldi szének beszerzési gondjai, a magyar szének gyengébb min-

sége miatt. A régi időkből megmaradt, földbe szillesztett, falazott medencékben álló gázartók, a kemencékhez és más létesítmények rövidesen bontásra kerültek, a technológiaváltás miatt újak létesültek. A régi gázgyár helyén a megnövekedett gázszolgáltatási igények kielégítését a Dél-alföldi Gázszolgáltató Rt. (DÉGÁZ) végzi.

Bárdi Tibor

Horthy Miklós

(1868-1957)

I. Az admirális

1957 februárjában Magyarország felett sötét, ónos volt az égbolt. Mondhatnánk: tükörképe a reményvesztett, vizsgatalannul csüggedt emberek lelkiállapotának. Ki gondolna az elbukott forradalom hamvadó lúszkói között arra, hogy a kontinens óceán nyaldosta partszegélyén, Esztoriban utolsó óráit éli a hajdani nagyrúr. Negyedszázadon át az ország történelmét formáló személyiség, míg a gonosz szellem – melynek rostó hatalmát nem ismerte fel –, a végzetes szövetséges meg nem foszja államfői méltóságától.

A kormányzóról és a nevével jelzett történelmi korról sokat írtak. Tártyilagosan azonban vajmi keveset. Próbáljuk meg a tények alapján rekonstruálni a hajdani legfőbb hadúr történetét.

Az erdélyi középbirtokos nemes családból származó Horthy Miklós a nagybányai előnevet használta. Apja kivélt mezőgazda, ám a kis terjedelmű birtok kevés

A kenderesi kúria kapuja a Horthy család cimerével

leone a nyolc serdülőkort megért gyermek eltartásához. A fiúk jogi vagy katonai pályára lépnek. Miklóst nyolcoéves korában, 1876-ban a debreceni kollégiumba frattják be. Itt legidősebb bátyja felügyelete alatt tanul. Horhy István eredeti módszert al-

kalmaz öccse szellemi kondicionálására. Mindennap kikerdezi, és ha a gyermek megakad a leckében, szobájuk szekrényének tetéjére telepti. Innen csak akkor enged le, ha már hibátlanul fújja a memóriát. A gimnázium alsó osztályait Sopronban, a Tengerészeti Akadémiát Püspöbányán fejezi be. Elméleti tanulmányokban a saját bevállása szerint sem jeleskedik, a gyakorlati foglalkozásban és sportokban azonban kedvtel. Nyelvezéske kiváló. Tanulmányai és tengerészpályája során a tárgyalóképesség szintjén sajátítja el a német, francia és angol nyelvet, de jól beszél olaszul és horvátul is.

1892-ben sorhajózáslói rangban a Saída korvetre kerül. A segédgőzgéppel felszerelt vitorlás hajó a Szelei-csatornán át India, Borneó, Ausztrália és Új-Zéland útvonalon eljut a Salamon-szigetekig. A sok megállólás és hosszas horgonyzóskálkalkartított út gazdag társadalmi esemé-

nyekben is. Az udvariassági látogatást tevő hadihajó tisztjeit a gyarmati kormányzók és előkelőségek sokszor hívják meg estélyekre és szórakozásokra. Horthy Miklósnak alkalmá nyílik tanulmányozni a brit világhíradalom tökéletes szervezettségét. A hatalmas és az Osztrák-Magyar Monarchiánál sokkal modernebb berendezkedésű állam megismerése maradó élménnyel gazdagítja. Innen származhat az a jól megfigyelhető tisztelet, melyet a kormányzó Nagy-Britannia hatalma iránt érez. A Saída csak két éves hajózás után tér vissza támaszpontjára, Cattaróba.

A következő évek során Horthy a Monarchia hajóhadának legfontosabb típusain teljesít szolgálatot. Parancsnok torpedónaszádon. Szakértelmének elismerését jelzi, hogy két ízben küldik ki német és angol műhelyekben épített torpedóhajók átvételére. A Sankt Georg pécécsos kirkálón első manővertiszt, a Kaiser Karl csatucirkálóra már korvetkapitányi rangban kerül. A pihenés óráit szívesen tölti tengeri sporttal. Kiselem nevű vitorlásával több versenyt nyer meg. E közel két évtizedes hajógyógykorlat magyarizálhatja azt a fölülény manőverezési biztonságot, mellyel a majd kilobbanó I. világháború tengeri hadműveleteiben részt vesz. Horthy az Adriát nyilván úgy ismerté, mint a tenyért.

1909-ben olyan beosztást kap, mely további pályafutása szempontjából meghatározó fontossággal lesz. Ferenc József császár személyesétől választja. A személyeségeket a négy fegyvernem legjobb minőségű tisztségei közül jelölik ki, a tény tehát Horthy parancsnokainak kedvező értékelését jelzi. Számunkra azonban sokkal lényegesebb információ az, hogy az új segédtitél milyen véleményt formál a császári felség büvkörében töltött évekről.

Az még természetes, hogy az Alföldről származó középneves aznobságot kellemsen legyengeti a merede társadalmi emelkedés. Az is érthető, hogy élvezi egy hanyatlásban is pompás udvar dolce vitáját. Az viszont már Horthy nem túl táj értelmi perspektíváját minősíti, hogy Ferenc József udvarában töltött éveit a szellem magasságában való belegésnek véli. A Kaiser udvara ugyanis nem XIV. Lajos Versailles-a, ahol az arisztokrácia talmi ragyogása felett a szellem tüzei is sziporkáznak. A császár esetében túlzás lenne aggkörü értelmi elgyengülésről beszélni: intellektuális adottságok terén ifjúkorában sem sündököl. Az udvar két további meghatározó személyisége Montemmo herceg és Paár gróf. A főudvarmester és főhadsegéd rangját viselő Öreguskat nem a gonosz-

Horthy Miklós, a flonnel hadtengerészeti akadémia növendéke

nyelvű Bécs, hanem maga az udvar beczi fűszennilátásoknak. Az aulikus légkörre vonatkozóan maga Horthy mond el egy esetet. Egy frissen kinevezett szárnysegéd, unáival kikocsizva Schönbrunnból, megszólal: „Milyen kellemes idő van ma, Felség!” Ha önmagától észre nem vette volna a szerencsétlen, hogy az uralkodó megszólításával mekkorát vétett az udvari etikett ellen, figyelmeztette a császár jeges tekintete. „Micsoda fecsegőt hoztak az udvarba!” – tük ki visszatérve Paár grófnak a császár, és az óvatlanul kiejtett hat szó véget vetett az ifjú adjárás udvari pályafutásának.

A világvárosi Bécs kétségkívül nyújt művelődési lehetőséget Horthy-nak, és él is ezzel. Az a tény azonban, hogy a hatalom csúcsainak közelében tartózkodva nem veszi észre, hogy mily csekély bölcsesség kormányozza a kétféjű sas birodalmát, minősítő értékű. Nem várjuk, hogy emlékírataiban a XIV. Lajos udvarában élő Saint Simon gyonyorosságával örökítse meg a hajdani Kaiser környezetében töltött szép napokat. Kritikátlansága, naiv leírásai azonban sarított fényben tárják fel a jövőző kormányzó lelki szerkezetének egyszerűségét.

A háború kezdetén visszatér a hadiflotta kötelékébe. A Monarchia leggyorsabb cirkálójának, a Novarának a parancsnoka. Életrajzról négy sikeres haditett jeleznek fel. 1915-ben egy Polában fűszerezett német tengeraljárót kísérel meg kicsempészni a Földközi-tengerre. Mivel az U-8-s típusjelű naszád üzenanyaga nem lenne

előleg arra, hogy Isztriából indulva Görögország megkerülésével elérje a Boszporuszt, a Novara vontatókötélre veszi. Csak hogy az Adria déli részét a brit és francia flotta ellenőrizi, ezért vízszönből és lécekből épített kulisszákkal Horthy a gyorscirkáló kereskedelmi hajónak élézza. Sikerral kúrturran vontatmányával az Otrantói-áztoron, ám védenek a kúttűz elválasztási pont előtt újtára kell bocsátania. Felkelti a Kefalónia magasságában járózózó francia torpedórombolók gyanakvását, és azok megkísérlik átkutatni. Horthy leoldatja az U-8-as vontatókötélét, ledobatja az álcóztást és felvonatja a hadilobogót. Mivel szögörű parancsa van, hogy hajóját felesleges harcban ne kockáztassa, fölülény sebességét kibaszózával kúttűz ütözöi átkarolásból. A tengeraljáró sikeresen befut törrik támaszpontjára. Az akciót Horthy a német Vaskereszt I. fokozatát kapja meg.

Az olasz hadüzenet után egy torpedóromboló kíséretében sikerrel agyúzza Ravenna kikötőjét, Porto Corsinét. Nagyobb jelentőségűek azok a támadások melyeket a Cattarói-öbölbe áttelepített Novarával hajt végre. Hajója morze-lehallgató tisztje megfeti a Montenegróba irányuló adásokat, és Horthy megtudja, hogy a Szerbiával szövetséges ország tengeri úton jelentős utánpótlást kapott. 1915. december 5-ének hajnalán a gyorscirkáló négy romboló kíséretében megtámadja San Giovanni di Medua kikötőjét, ahová az Antant szállítóhajói befutottak. Szorosan a part mentén navigálva becúsznak a háromszoros aknázar mögé. A lövegtornyok első sorozatival földig rombolja a

A Novara könnyűcirkáló

partvédő tüzérség laktanyáját. Mivel a kezelőkön megfosztott ágyúk már ártalmatlanok, hozzáfog a szállítóhajók módszeres elpusztításához. Hegyoldalba telepített tábori ütegek löni kezdik az osztrák-magyar hajókat, de ezek gyors helyzetváltoztatásokkal kitérnek a tűzfátsá alól. Miután huszonhárom hajót ellátlyesztettek, veszteség nélkül vonulnak vissza támaszpontjukra. A sikeres hadműveletért Horthy a Lipót-rend lovagkeresztjével tünteti ki.

Az 1917 májusában vívott otrantói ütközet a szoros elrekesztő hálózat elleni támadásból fejlődik ki. A központi hatalmas hatások, nagy kért okozó tengeri fegyverei az U-hajók voltak. A mai Kotori-töböl – akkor cattaróinak hívták – szük bejáratú, tágas belső medencéi ideális bűvhelyül szolgálták az osztrák és német tengeralattjáróknak. Garázdálkodásukat az antant flotta úgy akadályozta meg, hogy az Adria kijáratát, a kb. száz kilométer széles Otrantói-szorosot negyven méter mélységig lebecsült acélhálóval zárta el. A műszaki zárat halászhajók és kisebb gőzűk tartották lebegve. Mivel az akkor még elég kezdetleges szerkezetű tengeralattjárók merülési mélysége nem érte el a negyven métert, az szövetségesek berekesztették őket az Adriára.

A záróháló megsemmisítésére Horthy a Cattarói-öbölben horgonyzó cirkálóflotta Novara, Saída és Helgoland nevű hajóit és két torpedórombolót kívánt felhasználni. Mivel az Adria bejáratánál erős szövetséges hajóhad cirkált, sikert csak meglepetésszerű támadástól remélhetett. Ez teljes mértékben sikerült is. Az éjszaka leple alatt kifutó osztrák-magyar cirkálók május 15-én hajnalban lecsaptak a hálóvontató gőzűökre. A csirkőbeba szabadult róka buzzalmával tevékenykedő hadihajók egy

órán belül végeznek huszonegy halászhajóval és megsemmisítik a védőháló egy-egy öbödét. A megtámadott halászhajók azonban fellök veszélybe rakétáikat, és szikratávíróknak riasztják a Brindisiben állomásozó flottát. Először nyolc torpedóromboló siet a kishajók segítségére. Mivel Horthy a felépítmény átalakításával torpedórombolóknak álcázta cirkálóit, az olaszok gyűntül megátnadják a valójában háromszorta nagyobb, tüzérső hajókat. A Novara és társai nyolc percen belül menekülésre kényszerítik a rombolókat. Am rövidesen angol és olasz cirkálók érkeznek meg kísérelőhajókkal, és Horthy nyomaszó tőről-vérül kerül szembe. Érhetetlen, hogy ez a különben óvatoss parancsnok miért bocsátókot kockázatos harcba. Velmélyest magyarázatot Horthy ad emlékirataiban. Eszerint a két saját romboló jelentette, hogy a visszatérés útját elvágó antant-hajók a sziklás partnak szorítják őket. Erre Horthy szembefordul az ellenséggel, és az felhagyva a rombolók sanyargatásával, a sokkal ígértesebb zsidmány felé fordul.

Az angol-olasz flotta tüzereje háromszorosan haladt meg az osztrák-magyar hajóké. Kilenc óra huszonnyolc percre kezdődött meg a csata. Mivel az angolok nagy kaliberű ágyúinak lötváltsága öt kilométerrel meghaladta a Novarét, a parancsnok ködfeljelzést rendelt el. Ennek a leple alatt közelítette meg a három cirkáló a szövetségeseket. A mesterséges ködből előbukkanva, tíz kilométer távolságból vívják meg a döntő ágyúharcot. Előbb az osztrák-magyar flotta ér el három találatot, majd a Novarában csapódik be öt ellenséges lövedék. Az első szétrombolja a parancsnoki hidat, és súlyosan megsebesíti Horthyt. A további találatok a hajóépeket is megrongálják. A leált hajótóműv

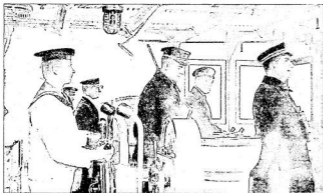
Novarát a Saída veszi vontatókötélre, míg a Helgoland – társai és az ellenség közé ékelődve – fedezte a manővert.

Ekkor már a harc két órája tartott, és a tíze száronként szövetséges hajók mind közelebb nyomultak. Bár a gyorscirkálók – beleszárnva a bémult Novarát is – száronként ágyúzták a bajjólátásnak közeledekét, az ütökvet elveszhetnek látszott. A csata kezdete előtt azonban Horthy szikratávírókn értesítette a fejleményekről a cattarói parancsnokságot, ezért a Sankt Georg és a Budapest páncélos cirkálók teljes gőzzel kifutottak a bajjajutottak megsegítésére. Tizenkettő óra hét perckor már beavatkozhattak a harcba, az angol-olasz flotta azonban kitért a további kiütélem elől.

Az otrantói ütközetben Horthy vívathatatlann fizikai bátorságot tanúsított. Sebesülése után hordágyon vitette magát a fedélzetre, és hajói közdelimét személyesen irányította. A Sankt Georg vezette hajóraj beavatkozása nélkül azonban a gyorscirkálók valószínűleg az Adria fenekén feleznék be pályafutásukat. Bár a Horthymítosz a későbbi évek során megteremteln kívánó egykori történetírők nem takarékoskodtak az Otrantó hírsének feje kitért font babérral, haditengerészeti felelősei nem méltányolták különösebben az akciót. Mindössze a katonai érdemkereszt II. fokozatát kapja meg.

Tény azonban, hogy a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét elsősorban az otrantói ütközetben szerzett érdemei alapján kapja. A dolognak csak egy szépséghibája van. Az érdemességét tanúsító nyilatkozat 1921. június 18-áról keletkezett. Több mint négy év telt el a jeles fegyvertény óta. A tisztelt káptalanunk tehát ennyi idő kellett ahhoz, hogy elméje megvilágosodjék, és felfedezze: minő nagyérdemű lovag rejtetik a háború névtelen katonái között. Igaz, agyi folyamatok sebessége térn a lovag urakkal szemben nem volt szokás mércét felállítani, de egy komplett világháború tartamának megfelelő reakciókészség azért feltétlenül. Azt még feltételezni sem szeretnénk, hogy a lovagi látás kiélesedésében szerepet játszott volna, hogy a felavatottat jó éve történetesen Magyarország kormányzójának választották.

1918-ban Károly király Horthyat altengernagyvá és a flotta főparancsnokává nevezi ki. Ez év júniusában csatahajók bevetésével szeretné az otrantói zárat feltörni. Hogy a terv részletei ki ne szivároghassanak, a hadparancs szövegét a törzskar tisztje, Papp frigateadnagy szedi ki a vezérhajó nyomdájában. E tény önmagában is jelzi, mennyire lezülött fegyelem tekint-

Horthy Miklós sorhajókaptány, a gyorscirkáló-raj parancsnoka

tetésben a Monarchia elit fegyverneme, a tengerészet is. A tervet emmi elővigyázat elendére is előírják, és egy olasz gyorsan- szád elálllyeszti a nyílt tengerre kifutó flotta egyik csatahajóját, a Szent Istvánt. Mivel meglepetésszerű rajtatűzésre nincs esély, Horthy az akciót leállítja.

A kormányzó emlékirataiból világosan kiolvasható, hogy sem akkor, 1918-ban, sem a következő harmad évszázad során nem tudatosult benne, hogy a világháború végén a Monarchia visszavonhatatlanná tette magát. Az ötvenmillió embert észszetartó lelki kohézió megszűnt, jó részüket

új eszének, új törekvések által késztetve építi jövendő sorsát. Horthy admirális a történelmi földindulásnak a lényegét hosszú, 89 éves életpályája során nem értette meg.

Folytatjuk

Dr. Dániel József

Vizakereskedelem

Aki a magyar halászat történetével foglalkozik, előbb-utóbb találkozni a vizakereskedelemmel is. Illetve olvashat arról, hogy a víza valamikor nagy rajokban ászott fel a Dunán, Komárom-Pozsony táján voltak nagy vizafogások, s a halakat élve vagy leszóva külföldre is elszállították. Mindezt néhány levéltári adatal alá is támasztották. A vizafogás módjait ismerjük is, de a kereskedelemről édeskeveset tudunk. A Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága a közelmúltban jelentette meg Gaál Károlynak, a bécsi egyetem nyugdíjas professzorának tanulmányát a körmendi Bathyhány uradalom vizakereskedéséről.

Mivel a mi Duna-szakaszunk is érintve van, talán nem felesleges röviden ismertetni a Bathyhány Levéltár adatait. Ausztriában már a 14. században fejlett halászat volt, és a klosterneuburgi, majd a Passau mellett kolostor apátja szabályozta a vizakereskedést, és a Murán is állítottak vizafogó cégeknek, s Bécsben vásároltak vizet, tehát az általános hiedelemmel szemben a víza messzebbre ászott, mint gondolhat.

A tőlünk nyugatra felvő tájakon korábban alakult ki a polgári társadalom, és a városfejlesztés következtében nagy mennyiségű halra volt szükség. A hal „áru” lett, amit a törökök is észrevettek, pénzre nekik is szükségük volt, s nem csak hadszozok, portyázók, hanem a marthakereskedelem mellett igyekeztek másként is pénz csinálni. A török adókönyvek bizonyítják, hogy a haltezedből és halkezedből szép jövedelmük volt. A hal Bécsben ebben az időben már a karcsányi főfelel, itt azonban ez a vallási élettel kapcsolatos szóhasználat még ismeretlen. Nyugat-Dunántúlon ekkoriban kezdenek tőz gazdaságokat létesíteni, és „áru” termelni. Adataink szerint a bűjti idő volt a konyha számára a legjelentősebb az év folyamán. Így 1648. január 18-án részletes kimutatást találunk. E felsorolásból nemcsak a bűjti eledeleket ismerjük meg, hanem az udvartartást is, a rang szerinti besorolást. Ez a beosztás általános lehetett, mert már 1646-ban is így írták fel (a mennyiségek az akkori mérték-

egyégekben vannak feltüntetve, de nehéz kitalálni, hogy ma mennyi, mert a mértékek tájéknél változtak):

„Az uraság asztalára napjában sós vizét 13 lib, (1 lib. kb. fél kiló – a szerk.) ezenkívül szárazhalat, babot, szalvát, savanyú káposztát és répát

A konyhamester asztalára napi 3 lib. Sósvizát, heringet

A kiskonyhára napi 4 lib. sósvizát, heringet 2 db,

A szobalányoknak napi 6 lib. Vizát, 2 db heringet

Étekfőgőknek 2 lib. Vizát, 2 heringet Trombitásoknak sós víza lib. 4

A szabóknak, csizmadiaiknak, lakatosoknak sós vizát 2 lib.

Porkoláboknak sós vizát lib. 2 Gombkötőinek, nyereggyártóknak, napi sós vizát lib. 2 volt

A tisztartó asztalára sós vizát lib. 4, savanyú káposztát, répát, babot, borsót és másféle bűjti eledelet.

A deákok asztalára naponta sós vizát 5 lib, savanyú káposztát, répát és babot.”

A sós hal általánosság vált. Jobbágy Jeremiás 1649. március 3-án írta Bathyhány Ádámnak, hogy a porkolábok korábban bőjiben friss halat kaptak. Friss hal nincs, ha a karika halat a mézsáros kiárulná bús árában, még nyernének is rajta.

A halat hordóba sózták, s ezt „karikának” nevezték a dongákat összefogó vessző karkikáról. Nem tudni, hogy ez milyen súlyt jelentett, de több mázsája is lehetett. Az egyik adat szerint az egy karika vizáért másfélszáz forintot kérnek, míg a közönséges halért 90 forintot, aztán mászóját 12 forintért, más helyen karikáját 110 tallér alatt nem sejtik, máskor az egy karika vizát 150 tallerra tartják. Az egyik jelentés szerint van négy hordóban 24 mázsa csuka, mászójája nyolcad fél forint. Mikor Bathyhány Ferenc 1604-ben Pozsonyba utazott, maga és kísérete s számára vittek két harscát, 2 frt 98 dénárért, 90 font vizát 9 frt 90 dénárért, még három harscát 4 frt 50 dénárért, végül 23 csukát 12 frt 50 dénárért. Mint látszik, és más adatok is megerő-

sítik, annak idején a víza mellett a csuka volt a kedvenc hal. De azt is tudjuk, hogy a víza kb. háromszoros áron cserélt gazdát, mint a csuka vagy a harsca.

Mikor a stájerországi haligényt a belső források már nem tudták kielégíteni, Bathyhány Ádám a török Duna-szakasz halát felvásároltatta, és megfelelő szállítási útvonal kifejlesztéséről gondoskodott. Erre azonban csak a 17. század első negyede után került sor. Néhány évzuzodan át a nagybűjti idők halát Grác és az oberstejermárki vasfeldolgozó települések számára többszörösen az ő halkereskedése biztosította. Ugyanabban az időben dumai halkezeskedők is tevékenykedtek itt. Már korábban, a 16. század nyolcvanas éveitől is találunk arra vonatkozó adatot, hogy a magyar Dunáról vizát szállítottak Grácba. 1575-ben Gutáról, a Komárom melletti egyik legővedelmesebb vizafogó szakaszról ismét megkísérelték a vizának Grácba való eljuttatását, de ez nagyon költségesnek mutatkozott, és a szállítmány egy része megbűösödött. A kérdést csak akkor oldották meg, amikor a török Duna-szakaszról olyan útvonalat találtak, amely megfelelő mennyiségű sós hal, sósvíza közvetítését le tudta bizonyítani. A vizán kívül más halakat is sóztak, említenek sós csukát, pontyot, harscát, apró halat.

Bathyhány Ádám tisztartói a kanizsai török várparancsnokkal kialakult barátság viszony révén ezt meg tudták oldani, persze nem ingyen, hisz van olyan adat is, hogy a törököknek hordónként „6 Réz eszik”. A biztos értékesítés, nagy nyereség érdekében Bathyhány emberei a halászó vizekhez mentek, és ott vásárolták fel a halat. Erre adataink szerint első ízben 1634 után került sor. Ez az akció még nem volt nagyméretű, de már ez is nagy nyereséget hozott. Az erről való elszámolás szerint: a Tolnáról hozott 12 karika sós halat 514 forintért vette és nyereséggel 223 forint volt.

1639-el kezdődik el a rendszeres halkezeskedés, de ekkor még inkább az átvonuló halkezeskedőktől vették meg szállítaná-

nyukat, de a felvásárlók a tolnai Duna-szakaszon is igyekeztek rendszeres felvásárlási kapcsolatokat kiépíteni. A halas emberek újraként a gráci úton akarták átengedni, de Batthyány Ádám élt ármegállítói jogával, és emberei az eladókat nem engedték tovább, míg meg nem egyeztek.

Vám, hídpénz, ármegállítási jog a földesúrnak komoly bevételt jelentett. Külön megnem hozott az is, hogy a saját birtokain naki nem, csak átmenetileg kereskedők vagy más földesúr szállítmányaiért kellett fizetni, a fuvarosok is saját emberei voltak.

A kezdeti nehézségek után rohamosan megbővödött a mohács-tolnai Duna-szakasról vásárolt halmenyiség. Az ezt követő években rendszeresen vásárolták fel a halat azoktól, akik a tolnai Dunáról halasszekerrel ide jöttek. Kínálat-kereslet alapon folyt az ármegállítási. Ezt látjuk Gerdakovits január 27-én írott levelében is: „ala mentem a Halas emberekhez, az hal ott vagion de a Vizanak karikatit Talleron tartiak...”

Úgy látszik, a damai halkereskedésnél nemcsak a bevásárlás gond, hanem még jobban a szállítás.

1644-ben a szállítási útvonala megváltozott. Eddig Mohács-Pécs-Szigetvár-Babócsa-Komáromos felé vezetett az út, és Komárom (Komáromi, Kiskomárom névvel is emlegetik) érték el a szállítmányok a török-magyar és a Batthyány uradalmak határára, ami kb. 150 km volt. Mostantól kezdve Mohács-Tolna-Pács-Bölcske-Dunaöldvár-Csikvár-(Szabadbattyány)-Veszprém-Vászony-Túrje-Győrvár-Vasvár-Körmezd (381 km) úton haladtak. Hogy a változás háborús eseményekkel függ-e össze, avagy azzal, hogy az északit út mentén sok hordó halat tudtak eladni, nem tudjuk. Csáky László és a tótorzási kereskedők változatlanul a déli út mentén bonyolították le a szállítást.

De ez az év fordulópontot jelentett a Batthyányak halkereskedelmében. Eddig nagyrészt átvonuló halkereskedőktől vették meg a szállítmányokat, kísérleteztek a győri, révkomáromi bevásárlásokkal, saját embereiket is elküldték a tolnai Duna-szakaszra, akik ott helyben vették meg a halat. Már 1643-ban találkoztunk Latos János nevével, aki a saját nyereségére viza halszállítmány eladásra kínált. 1648-tól kezdve Latos vállalkozó lett, és két másik bölcskei halkereskedővel közösen nagy mennyiségben szállították a halat úgy, hogy Batthyány Ádám ezt tiltók átvette, illetve ő szállította tovább Grácha, és gondoskodott az eladásról. A nyereség egyharmada is őt illette.

Mindig az év eleje volt a vívászállítás ideje, nyilván a hideg idő (nem rontott a hal, fagyos úton könnyebb volt a szekernek) és a közelgő nagybőjt miatt. Ekkor jutott el a viza a gráci piacra, ahol a halvásárlás mellett más, a konyha számára szükséges eledelt is vásároltak.

1648-ból marad fenn egy elszámolás, mely szerint „Tolnán vásároltak halat 903 fr-ért, Tolnán harmincadot fizettek, 13 Tallért, Csikváron (Szabadbattyány) vám és hídpénz karikánkent 7 Tall. Veszprémben minden hordótól Vám 50, de Vásonban hordónként 50 d, Battyánytól az uszág szekerei 17 ft. Tehát a költségek eddig ft. 1115. d. 54, Graeci vám és harmincad, a bírónak ft 14 d, a Graeci Mészter Mesternek a 280 mázsa után ft. 9. d. 33, 22 nap napi 6 kr, graeci és illeci vám 18 d.

Radafalván harmincad mézesként 25 d, vendégfogadó febe. 1761 ápr. 2-ig 4 személyre és lovakra, szekeres emberekre 81 ft 30 d, Mészáros Gispárnak, aki a halat mérte 22 napra 11, szekereseknek, akik hazaszolgálták őket ft 3.-, költség ft. 2599.”

Egy helyen arról panaszkodik a tisztartó, hogy kellő szekér híján csak 20 karika halat tudnak Grácha szállítani.

Ne tessék utána számolni, mert a különböző pénzeket nehéz eligazítani, a listát inkább azért közltem, hogy lássuk, mennyi kiadással járt. Ebből az esztendőből sok, részletes számadás marad fenn.

A halkereskedelem ezenfelül más veszéllyel is járt: egyrészt, ha nem tudták időben eladni, megbűdösödött, ki kellett dobni az égszét, másrészt a fegyveres portyázók fizetség nélkül vihették el.

Ebből az évből maradt ránk az egyik legteljesebb adatanyag, amely nemcsak a halvétel, hanem a halszállítás módját és költségeit is közli. Nemesen István február 4-én írja: „Az halas emberek közelednek, adja értésre mennyi karika viza és egyéb hal kell”. A halkereskedés két forrást használt ki. Az egyik a helyszínen, az a tolnai vidéken való felvásárlás, a másik a Batthyány birtokokon áthaladó halkereskedőktől való megvétel. 1648. február 19-én írja Nemesen István, hogy a sós halakat visszatartotta, addig másnak nem engedte vásárolni, míg az uszág nem közli, mennyire van a szűsége. A válasz után intézi a vásárlást.

Az 1648-ban talált anyag a továbbiakban a tőjón belüli eladás, pénzbehatárolás vonatkozik. Ez a feladat Jobbgy Jeremiásnak békult. Március 2-án közli, hogy „Turko a hal árban küldött 165 forintot a Radafalvi Bíró által”. Némethy János Fürstenfeld között élénk kapcsolat volt. Ez vonatkozott az itteni iparosokra, de a kapcsolat révén fejlődés-

nek indult polgárváros rendszeresen halat is átvett. Ez a mészáros dolga volt. 1648. március 3-án írja, hogy a fröcsői mészáros felkeresi majd az uszágot, s elidőzök meg, majd arról panaszkodik, hogy kések a fizetéssel. 1649-ben a bőjt igen korán volt, és emiatt februárban már igen sűrűsödött vált a halszállítás. Nemesen István arról ír, hogy a katonaság is venne sós halat, majd február 6-án beszámol arról, hogy Grácha elindította a szállítmányt. Az Eszterházyk már évek óta kereskedtek hallal, most azt látjuk, hogy a Csákyak is. Az élénk kereskedelem ellenére, vagy talán pont azért, a közlekedés nem volt biztonságos, ezért kéri, hogy „az sok Fegyveresek miatt felesleges jány Nagod Irana egy Uty leuvelv azon hall mellet megis nem bantanaanak”.

Az elszámolásokat nézve megértjük, hol értékesítették azt a rengeteg halat és vizát, amit a mi területünkön is fogtak, hisz a kalocsai érsekség adatai szerint a pakszerelmie szakaszon csak vizból évente több mint 200 mázstát fogtak. Nem tudjuk, hogy a pécsi püspökség és egyéb uradalmak vizain mennyit. Nyilván a gráci piacra is jutott belőlük.

Solymos Ede

Könyvajánló

A bajai születésű szerző műve a hazai könyvpiacra a témában egyedülként nyújt fontos ismereteket az USA-ba utazóknak. Beszereshető nagyobb könyvesboltokban, a Magyar Autóklubnál és a Kiadótól (info@t-online.hu).

„Szív nélkül semmit”

Türr István politikai életrajza olaszul

2004 legvégén jelent meg, hozzánk 2006 nyarán jutott el néhány tiszteletpéldány a Türr Istvánról szóló legújabb könyvből. Az Olaszországban kiadott kötetet a szerző személyesen hozta el Bujára.

A könyv írója, Pasquale Fornaro a messinai egyetem tanára, történészként szakterülete Kelet-Európa XIX-XX. századi története. Gazdag publikációs listáján négy magyar témájú kötet is fellelhető: *Kun Béla. Foglalkozása: forradalmár (1980), Háború utáni válság és forradalom. A Tanács-Magyarország és a Duna menti Európa az első világháború után (1987), Az olasz risorgimento és a magyar kérdés 1849-1867 (1996)*, illetve az alábbiakban ismertetésre kerülő Türr-kötet.

A könyv három fejezetre és nagy számban alfejezetre tagolódik, amelyek a következő témaköröket foglalják magukba:

I. Türr István katonai és diplomáciai tevékenysége (Torino, Párizs, Bécs – 1848-1867)

– Az ember, a dezertőr és a hazafi

– Részvétel az olasz szabadságharcban

– Megbecsülés, házasság, irigység

– Titkos küldetések és párhuzamos diplomácia a kiegyezésig

– Keleti kérdés, olasz kérdés, magyar kérdés: a Béccsel kötendő bármilyen kompromisszum ellen

II. „A béke apostola” (1887-1908)

– Leszerelés, nemzetközi bíróság, európai unió: csak utópia?

– Amerika, Ázsia, Afrika: bővülő háborús forgatókönyvek

– Ismét a keleti és a balkáni kérdésről: egy világméretű háborús konfliktus veszélyei

– Olaszország és a Vatikán: a római egyház új szerepe

– Az utolsó évek küzdelmei

A szövegvet jégvezeték, utalások sokasága kíséri, a könyvben követett életpályaszakaszokhoz csatolt függelékben pedig az eddigi kiadványokban még többnyire fel nem használt dokumentumokat publikál a szerző – jól érzékelte a tények fontosságát előfeltétel-mentes véleményének megalkotásában.

Fornaro ugyanakkor nem tagadja a XIX. század közepétől a XX. század elejéig ive-

lő türr-i életmű iránti csodálatát. A korszakra jellemző személyiségnek látja, egyúttal olyanak is, aki nem mentes ellentmondások tulajdonságoktól sem. Hőse hosszú pályafutásának megajzolásakor természetesen nem törekedhetett minden jelentős momentum felidézésére, részletezésére és értékelésére. Így például nem célja a risorgimento időszakában – Garibaldi és Viktor Ernámel küzdőtársaként – elért káprázatos katonai karrier körülményeinek részletezése sem, pedig ez igen bájas téma szokott lenni. Valójában Türr István személyiségének alakulása, fejlődése érdeklő a szerzőt, vagyis az az út, amely a „fegyverek emberét” (ahogy hőst nevezte) elvezette az egyesült Európa és egy fegyver-meg háborúmentes világ gondolatáig. Vagyis „a béke apostola” szerepéig, ahogyan Türr önmagát jellemezte egy 1898-ban írott levelében. Az európai történelem adott korszakának máig kevésbé ismert alakja Türr, a róla még életében megjelent sok, s a halála utáni szerényebb számú írás (tanulmány, könyv) ellenére is.

Türr István tevékeny résztvevője volt azoknak a diplomáciai és katonai kezdeményezéseknek, amelyek egy újabb osztrákellenes nemzeti felkelés kirobantására irányultak Magyarországon. Később, az idő múltával egyre inkább a nemzetek közötti béke érdekében munkálkodott, továbbá azért, hogy létrejöhsenek olyan nemzetek feletti szervezetek, amelyek képesek és jogosultak a hatalmak/nemzetek közti ellentétek csillapítására és megoldására, elhárítva ezzel a háborúk kitörésének veszélyét. Mert nem szabad elfelejtünk, hogy ezt a korszakot nemcsak a nemzeti állam megerősödése, a csodálatos tudományos és technikai fejlődés, az iparosodás kiteljesedése jellemzi, hanem a gyurmaai kizsákmányolás fokozódása, az imperializmus erőteljes térhódítása és az egyre nagyobb mértékű fegyverkezés is.

Mindennek már Türr is tudatában volt, így nem véletlenül hívja fel a figyelmet a pánszlávizmus, a pángermanizmus, a brit imperialista törekvések, az egyre pusztítóbb hadászati fegyverekre épülő „fegyveres béke” veszélyére és fogalmazza meg mindezzel szemben a konföderáció és az egyesült Európa ideáját. A gazdasági szerepvállalás, az iskoláskorúak és felnőttek oktatását, a kulturális előrelépést tekintve a béke és a jobb jövő zálogának. Hosszú életútja nem kevés – a hadszíntereken szerezett és az európai nagyhatalmak vezetőivel való kapcsolatából származó – tapasztalatát mindig kézzel volt a közjő szolgálásba állítani.

Katonai, politikai, gazdasági és civil munkásságának, de talán egész életének is mottója lehetne az a néhány szó, amit Türr a könyvborítót díszítő 1903-as fényképe alá írt saját kezűleg, már kissé remegő betűkkel: *Senza il cuore niente azaz. Szív nélkül semmit...*

A könyv igen alapos tudományos kutatásokra alapozva az eddig megjelent legteljesebb Türr-képet adja. Baján a műzeumban tekinthető meg.

A könyv egyes részleteinek lefordításáért és szakmai konzultációkért egykori iskolatársamat, Garsi Ivánt illeti köszönet.

Schmidt Antal

A Rotary Club Baja jótékonyági koncertje

Január 7-én már hatodszor rendezte meg a helyi Rotary Club vizkeseszt napj komolyzenei hangversenyét. A telt házas rendezvényen rangos művészek (a fényképen balról jobbra: Somogyi Péter (hegedű), Beckhardt Gábor (zongora) Szabó András (klarinét) és Szabó Katalin (klarinét, a fotón kissé takarva) tolmácsolásában csendültek fel Bach, Brahms és Bartók Béla művei.

A klub a koncertet fiatalon elhunyt tagtársuk, dr. Munczig Dénes emlékének ajánlotta, amelyen egy Mozart-románccal kísértánya, Munczig Marica (klarinét) is szerepelt Dankó Ilona zongorkísérettel.

Szó. A.

Az ember és a növények

V. Gabonafélék

Az emberi táplálkozásra használt növények közül a gyümölcsfélékről már olvashattak a kedves olvasók. Jelen írásban az ún. gabonafélékről (kenyérnövényekről) adok egy rövid áttekintést, míg a tervezett következő két részben a zöldségfélék, majd a fűszernövények címekkel zársm a sorozatot.

Táplálkozásunkban a fehérjék, a zsírok, szénhidrátok alapanyagok közül a gabonafélék magvában képződő magas keményítő-tartalom jelenti a fő szénhidrátforrást, de olykor a fehérjék utánpótlásában és a vitamin-szolgáltatásban is segítenek bennünket. (Az említett tápanyagok részesezési arányairól a mellékelt 1. táblázatban kaphatnak átfogó képet). Jóllehet a szénhidrátok és a fehérjék energia-tartalma azonos, a napi étkezéseinken a szénhidrátok jelentésk a fő energiaadókat, mert a fehérjéket elsősorban a sejtek építőanyagáknak kell terveznünk. A gabonafélékben található keményítőfélék megemésztés után glükóza (közismert nevén vércukorra) bomlanak, amely bomlástermék izmaink és idegrendszerünk működéséhez adja a nélkülözhetetlen energiát. Azért tartunk mértéket a szénhidrátok fogyasztásában is, mert ha többet eszünk ezekből, mint amennyit szervezetünk glükózá vagy raktározva glikogéné át tud alakítani, akkor a felesleg zsírrá alakul, s a nemkívánatos elhízásához vezet. A túlzottan kevés szénhidrát sem szerencsés, hisz akkor pedig a szervezet arányosan szükséges zsírszövetét használja fel az energiatermeléshez, amely a vér kó-

ros savasodásához vezet. Ennek megelőzése érdekében naponta legalább 50 grammnyi szénhidrátot kell elfogyasztanunk! A gyümölcsökből felvett szőlőcukor, gyümölcsök, valamint a cukorrépából nyert répacukor ugyancsak a szénhidrát gyarapítását jelent!

Az 1. táblázatban tekintjük át legismertebb gabonaféléink részesezését a világ és a hazai ősszermelésben! Az alatta lévő 2. táblázatban a gabonaféléket alkotó vegyületek százalékos értékét ilusztráljuk.

Növény	Világtermelés	Hazai termelés
Búza	25	44,0
Kukorica	21	44,2
Rizis	21	0,6
Árpa	18	0,5
Köles	7	0,4 (+egyéb)
Zab	4	0,3
Rozs	4	10,0

Az alábbiakban jellemzést adunk a hét leggyakoribb gabonaféléről. (A nálunk is leggyakoribb búza- és kukoricafajokról egy kissé részletesebben.)

Búza

A világ legerősejebb kultúrnövénye, az egyik legváltozatosabban felhasználható élelmiszeripari nyersanyag. A tiszta is több természetű búzafaj a kromoszómák számában tér el. Leggyakoribbak: egyszerű, tömke, hasas, lengyel, tömött, kemény (Triticum durum), közönséges (Triticum aestivum) búzafajok a mediterrán területeken, a közönséges búzafajfajta a világ mérsékelt éghajlatú területein – főként a 35-50. földrajzi szélességek közötti sávban – termesztjük leggyakrabban. Hazánkban is e két fajcsoport képviselőit részesítjük előnyben. A búzacsém 55 részei és kémiai alkotói az alábbiak szerint tagoltatók:

Az alkotó vegyületek	%-ban	Megjegyzések
Szénhidrátok	60-80	legkevesebb: zabban
		legtöbb: rizisben, kukoricában
Víz	13-14	egységesen szinte azonos
		legkevesebb: hánolt rizisben
Fehérjék	10-15	legtöbb: búzában
		legkevesebb: rozsban, búzában
Zsírok	2-6	legtöbb: kukoricában, zabban
		legtöbb: kukoricában, zabban
Nyersrostok	1-10	legkevesebb: rizisben
		legtöbb: zabban, árpaiban
Ásványi anyagok	1-4	legkevesebb: búzában, árpaiban
		legtöbb: zabban

maghéj alkotói: cellulóz, ásványi sók, B1-vitamin,

magbelső alkotói: keményítő és fehérje (gladiin 75%-ban, glutenin 25%-ban). E két fehérje adja az ún. sikkértartalmat.

csirra alkotói: fehérje, zsír, cukor, enzimek, vitaminok.

Megjegyzés: a sikkértartalmat adó két fehérjetípustól függ a keménységi fok is. Ha a megadott aránynál több lesz a gliadin, akkor lágyabb, ha a glutenin lesz magában értékű, akkor keményebb a sikkér. E vízben nem oldódó fehérjék az ún. lisztérzékenységet okozói is egyes embereknél.

A búza termesztésének már 7000 éves nyomai vannak. Az igazi lyukacsos kenyér csak búzából süthető a már említett sikkértartalmak keverékében. A búzafajták őszi és tavaszi változatait találhatjuk hazánkban is, bár téli hidegtűrűségük miatt az ősziek gyakoribbak szántóföldjeinken. Az albumin kivételével vízben nem oldható fehérjék alkotják a fehérjetartalmat. A búza minőségét a fajsúly és acélosság jelenti legfőképp, ezek a fajta, a talaj, az időjárás és a természetes egyéb feltételeitől függően változhatnak. Nem mindegy tehát, milyen búzából őrlik a lisztet! Például csapadékosabb, hűvösebb tenyészidőszakban a termés mennyisége lesz nagyobb, míg melegebb és kissé szárazabb időszakban a minőség lesz kedvezőbb. A leggyakoribb tiz gombabetegség (rozda-, fűzög-, penész- és lisztharmat gombák) fertőzésének megelőzése komoly szakértelmet kíván a termelőktől. A változatos nemesítési eljárások az ellenállóbb, a jobb minőséget adó

fajták előállítását szolgálják, amely munkálatoiban hazai szakembereink hosszú idő óta a világ élvonalához tartoznak.

Kukorica

Az amerikai kontinens délebbi részeinek lakói hasznosítják táplálkozásukban. Európában főként állatok takarmányozásáért termesztik, bár a pattogtatott kukorica, a csemegekukorica és az őrleményből készített ételízeségek sok országban inyenységként szerepelnek az étlapokon. Az étolaj és C-vitamin jó részét ebből készítik az USA-ban. A szesz- és invertekar előállítására számtalan ország ipara rendezkedett be. Mivel a kukoricából hiányoznak a sikkérfehérjék, a lisztérzékeny egvények kenyérművelésként is használhatják. Mivel őshazája Mexikó, a „tengeri” kereszteszert is ráoltották. Hazánkban mintegy négy évszázada termesztett gabonaféleség.

Rizs

Ázsia legfontosabb kenyérművelésként. A búzánál könnyebben emészthető fehérjéi, valamint magasabb keményítőtartalma adják fő értékét. Az emberiség mintegy 3000 éve ismeri, míg hazánkban csak 80 év óta termesztjük. Körítésként sokféle étel mellé szolgálják fel az asztaloknál.

Rozs

A mérsékelt égöv hűvösebb éghajlatú területeink a legfőbb kenyérgabona. Foszfór- és B1-, B2-vitamin-tartalma kiemelkedő. Őseink a honfoglaláskor már találkozhattak vele az itt lakó népek gondozásában.

Árpa

A búzához hasonlóan tavaszi és őszi fajtákat termesztjük. Kisebb fehérjetartalmuk

miatt a tavaszziakat elsősorban a sürgyártásban és néhány emberi táplálék elkészítésében, pótkávé előállításában hasznosíthatjuk. A magasabb fehérjetartalom következtében az őszi árpa az állati takarmányozásban hasznosítható eredményesebben. Magas Ca-tartalma következtében az idősebb emberek táplálékkiegészítőjeként is javallott. A búzánál is régebbi idő óta hasznosítja az emberiség.

Zab

Hűvös éghajlatot kedvelő növényünk. Zabhehely és puffasztott feldolgozásban fogyasztja az ember. A koleszterinszint mérséklésében eredményesen hasznosítható a zabkorpa készítmények. B1- és E-vitamin, valamint magas rosttartalma, ásványi anyag (K, Ca, Mg, Fe, P) tartalma ugyancsak fontos dietetika értéket jelent. Takarmányként természet és szalmáját egyaránt hasznosítjuk.

Köles

Magas fehérjetartalma miatt érdemes táplálékul is hasznosítanunk.

Ismeretett gabonaféléink nemesítése, szelekciójára folytonosan zajlik, szinte napról napra állítanak elő új fajtákat, változatokat. E tenyésztés során a legnagyobb vihart a genetikailag módosított fajok terjesztése okozza. A szerző azon kételkedő véleményét erősíti, akik a genetikailag távoli fajok (pl. baktériumok és virágos növények) génkeverését a természetes evolúciós trendbe való beláthatatlan következményekkel járó beavatkozásnak tartják!

Dr. Laki Ferenc

A Bajai Honpolgár az alábbi árusítóhelyeken vásárolható meg:

ADY ENDRE VÁROSI KÖNYVTÁR
Municácsy Mihály u. 9.

ÁFÉSZ COOP
Szabadság út 112.

ARÉNA ZENESZALON
Déri Frigyes sétány 5.

BELVÁROSI ABC
Étvös u. 1. (Szentháromság tér)

CSERBA OPTIKA
Barthány u. 18.

CSERJÉS NYOMTATVÁNY
Dózsai György út 36.

DELTA MARKET
Szabadság út 44.

ÚJSÁGOSPAVILON
Vároai Kórház előtt

KÓRHÁZI BÜFÉ
a kórház udvarában

NACSA ABC
Szent László u. 20.

NEMZETI KÖNYVESBOLT
EY Főiskola mellett (Szegedi út 1.)

PETROVÁCSZ ABC
Vöröskereszt téc 1.

PONGÓFOTÓ
Titasius Mihály u. 5.

SIRÁLY ABC
Sirály u. 5.

SZÍNVONAL GALÉRIA
Szentháromság tér 11.

Védendő védtelenek: a C-betűs lepke

A lepkék számára Hamupipőke története nem mese, hiszen mindegyükük életében megfigyelhetjük a teljes átalakulást-alakváltozást: a tápnövényhez kötött és többnyire riasztó külsejű hernyókból az evolúció kialakította menetrend szerint fejlődnek ki a körülöttük levő ismeretlen már szárnyaikon felfedező, csodálatos szépségű lepkék. A nappali lepkék közé tartozik a városunk környezetében sok helyütt előforduló C-betűs lepke (*Polygonia c-album*), amelynek helyenként világosodó, majd más részen sötétedő vörösesbarna alapszíni színeit a külső szárazsághely mentén és belső részükön fekete foltok díszítik.

Az előláb és hátuláb csipkézett karjós szárazsághelyek (az áttelelőkész ez a jellemző a szakadozottság miatt talán még jobban észrevehető) ritmusa jól kiegészíti egymást: az előbbieknél kisebb bebilblés, az utóbbiak hasonló részén furokszerű nyúlvány látható. Előláb szármak csöcsének egyedenként kismértékben változó kiszögcsesedése alapján a régi lepkészek C-betűs szögycének nevezték, a név a lepke nevezéktan reformtörvényei során a közelmúltban felidőzítésre került. A szármak fonák oldalának színe és rajzolata a rejtőzködést segíti: a mintázat száraz levélre emlékeztet. Ugyanakkor a hátuládon figyelhetjük meg az fehér színű és C-betűre hasonlító (egyesek szerint V-betűre emlékeztető) ismertetőjegyet, amelyről a lepke a nevet kapta. A szármak rajzolata és megjelenése mind kiterjesztett, mind összehúzott állapotban harmóciában áll a fej, a tor és a potroh színével, az ivarok színzetükben hasonlóak. Már az első tavaszjelző napfényes februári napok előcsalaj rejtekéből az előző évi

nemzedék átteleit és májusig repülő C-betűs lepkéit. Az április második felében és májusban lerakott petékből kikelő hernyók bábozódása után júniusban és júliusban kifejlődő újabb nemzedék lepkéinek petéiből az átalakulások nyomán jelennek meg az áttelelő imágók. Az első nemzedék a másodiknál élénkebb színű és világosabb. Meg kell jegyezni, hogy amíg a két generáció hernyó- és lepkéállapotban átfele egymást, addig a pete- és bábállapot jól elkülöníthető. A levek fonák oldalára lerakott petékből kikelő hernyók rövidesen szétszédnek, tápnövényül a csalánt, a szederféléket, a vadmoklót, a mogorót és a füzeteket választják. Álcázásuk szinte tökéletes: színezetük madártülkéhez teszi hasonlítóssá őket.

A tarkalepkék (*Nymphalidae*) családjába tartozó C-betűs lepke évenként többnyire változó egyedszámmal, Európában az Északi-sarkkör vonalától délre egészen Észak-Afrikáig fordul elő, s tőlünk kelet felé, a mérsékelt övi Ázsián át egészen Japánig megtalálható. Élőhelyei változatos képet mutatnak: erdei utak környezete és cserjékkel tarkított tisztások nagyjából 2000 méteres tengerszint feletti magassággig. A Baja melletti ártéren gyakori, például a tél végi ébredést követően a Pandúr-sziget nyári gátján a citromlepke mellett a C-betűs lepke a legkorábban megjelenő lepke. Repülő imágói ezt követően állandóan megfigyelhetők, s csak akkor tűnnek el teljesen, ha beköszönt a tél lefűlése. A Földközi-tenger keleti medencéjében él rokona, az égei C-betűs lepke (*Polygonia egea*). A többi tarkalepkén kívül rokona még a Kárpát-medencében ritkán megfigyelhető L-betűs lepke (*Nymphalis l-album*). A Föld más részén

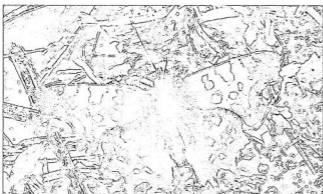

A hátulós szármayon jól látható a C betűre emlékeztető névadós ismertetőjegy

is találhatók olyan rokon fajai, amelyek nevüket szármayk fonák oldalának jellegzetes betűrajzolatáról kapták.

A C-betűs lepke ugyan nem védett, de nem szabad elfelejtenünk: indikátorfaj, az- az jelenléte (többi lepketífajunkkal együtt) egyértelműen jelzi környezetünk állapotát.

Dr. Nebojszki László

Szétárt szármayval a talajon megpihenő áttelelt C-betűs lepke

BAJA! HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bándi Tibor, dr. Dániel József,
Ház Anikó, Koltencz Katalin, Kovács Zsuzsanna,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Ötvényi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 200309119

Nyomdai munkák:
Arcsugar Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.